

VIRTU'DAN DEMOKRASİYE 'MEŞRU' ŞİDDETİN EVRİMİ: GÜVENLİK-ORTADOĞU VE ABD SARMALI

Çiğdem Akgül

Ankara Üniversitesi
Kadın Çalışmaları ABD

Zehra Yılmaz

Ankara Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler ABD

• • •

Özet

Bu makale öncelikle şiddet ve siyaset arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin tarihsel olarak nasıl dönüştüğünü tartışmaktadır. Bu çerçevede, makalenin birinci bölümünde şiddet ve siyaset üzerine düşünen ilk isimlerden biri olan Machiavelli'nin *virtu* kavramı ele alınmaktadır. *Virtu* kavramının hem savaşçılar hem de toplum için 'ortak' bir değer olarak taşıdığı anlam analiz edilmektedir. Aynı zamanda, bu değer toplumu bir bütün olarak hareket ettirebilme gücü/potansiyeli üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise, küreselleşme ile birlikte piyasaya tabi olan şiddet ve siyasetin, küresel mekânın yeni yasasını, *virtu*'dan demokrasiye doğru dönüştürdüğü iddiası ortaya konulmaktadır. Daha önce *virtu* üzerinden tanımlanan egemenin kullandığı şiddetin, bugünse 'demokrasi'yi ve 'barış'ı korumak üzerinden meşrulaştırıldığı öne sürülmektedir. Makalenin son bölümünde ise tüm bu tartışmaların, Arap dünyasında ortaya çıkan ayaklanmalarla olan ilişkisi ve egemenin kendisini militarist yöntemlerle nasıl tekrar kurduğu örneklerle açıklanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Virtu*, demokrasi, şiddet, militarizm, Ortadoğu

Transformation of the "Legitimized" Violence from Virtue to Democracy: The Spiral of Security-Middle East and USA

Abstract

This article begins with discussing the relationship between politics and violence and the historical transformation of this relation. In this framework, the first section of the article addresses the *virtue notion* of Machiavelli, who is one of the first to ponder upon violence and politics. The meaning of the *virtue notion* as a 'common' value for both soldiers and society is analyzed. At the same time, the potential/strength of this value in mobilizing the society as a unity is dwelled on. In the second section, it is claimed that politics and violence, which has become dependent on the market in the process of globalization, have transformed the new norm of the global place from *virtue* to 'democracy'. It is asserted that the violence, used by the Sovereign who had *virtue* before, is legitimized in defending 'democracy' and 'peace' today. In the final section of this article, all those arguments are used to read the uprisings in the Middle East and to underline how again the Sovereign brings himself into existence with the help of militarist methods.

Keywords: *Virtue*, democracy, violence, militarism, Middle East

Virtu'dan Demokrasiye 'Meşru' Şiddetin Evrimi: Güvenlik-Ortadoğu ve ABD Sarmalı

Giriş

Günümüzde, Westphalia ile tanımlandığı biçimiyle egemen devletlerin mevcut olduğunu söylemek güç görünüyor. Zira 1980'lerden sonra hâkim olan neoliberal siyasetin devleti küçültmesi ile birlikte devlet ve toplum ilişkileri de yeniden tanımlandı. Bugün, tüm yaşamını İtalya'nın birliği için mücadeleye adayan, bu bağlamda iktidarın sürekliliği üzerine düşünen ve modern siyasetin kurucusu kabul edilen Makyavelli'nin bahsettiği anlamda bir devlet-toplum ilişkisi mevcut değil. 16. yy düşünürü Makyavelli'nin ünlü yapıtı *Hükümdar*'da (1994)¹, *virtu* sahibi liderin kişiliği üzerinden tanımladığı egemen devleti, toplumun birliğini ve bütünlüğünü temsil ederken, bugünün devleti ve vatandaşlık ilişkisi bu güçlü bağın aynı şekilde devam etmediğini göstermektedir. İktidarın mekânsal tanımı devlet alanından; küresel alana doğru genişledikçe, var olan iktidarın sürekliliğinin sağlanabilmesi için toplumu bir arada tutacak yeni bir 'değer'e gereksinim doğmuştur. Çünkü bugün devletin/iktidarın egemenliğine, yasasına inanmayan ve devlet/iktidar ile herhangi bir bağ kurmayan 'birey'de, kolektif bir duygu ve bilinçle vatanını savunmak ya da devletin/iktidarının düşman saydığını düşmanı kabul etmek gibi bir duyguyu canlı tutmak daha zordur. Bu nedenle de neoliberal siyaset, serbest piyasa ekonomisi üzerinden yarattığı 'sınırsız toplum' tasarımının korunmasını yine bireyler tarafından ya da Makyavelli'deki halk tarafından gerçekleştirilebilmesi için yeni değerler üretmiştir. Toplumu bir bütün halinde

¹Niccolo Machiavelli'nin en ünlü eseri olan *II Principe*'nin orijinali Machiavelli'nin ölümünden 5 yıl sonra, 1532'de basılmıştır. Kitap, Türkçe'ye kimi çevirmenler tarafından *Hükümdar*; kimi çevirmenler tarafından da *Prens* olarak çevrilmiştir.

harekete geçiren enerji olarak tanımlayabileceğimiz Makyavelli'nin *virtu* kavramı, bize göre 21. yy'da artık demokrasidir.

Bugünün egemen ideolojisi neoliberalizmi, çok kabaca devleti küçültme operasyonu olarak tanımlayabiliriz. Neoliberalizm ve küreselleşme politikaları devletin küçülmesine karşı piyasa ekonomisini, bireyciliği ve özelleştirmeyi destekler. Böylelikle iktidar, devletle birlikte serbest piyasa aktörleri tarafından da paylaşılmaya başlanır. Serbest piyasanın vazgeçilmez kuralı olan rekabet bireyleri birbiriyle yarıştırmakla toplumun bir bütün olarak hareket etmesini de zorlaştırır. Ancak bu, toplumu ve siyaseti küresel bir bütün olarak tasavvur etme eğiliminin önüne geçmez. Bu noktada demokrasi de Carl Schmitt'in 'düşman' tanımına karşı idealize ettiği biçimiyle yeni dönemin *virtu*'su olarak kurgulanır. Devletin kurulması sırasında *virtu*'nun içerdiği 'öteki' tanımına benzer şekilde sistem, bütünlüğüne tehdit olarak gördüğü 'düşmanı' yeniden tanımlayarak kendisini sadece yasal bir varlık olarak değil; egemen bir varlık olarak da yeniden kurar. Demokrasi ise halk 'iradesi'ne dayandığı söylenen seçimlere indirgenerek, toplumda kendi yasasını kendisi oluşturuyormuş sanısı yaratır ve egemen şiddete meşruiyet sağlar.

Özetle, Makyavelli'nin siyasal birliği sağlamak amacıyla, *virtu* sahibi iktidarı yasa üzerinden halka dayandırması, bugün benzer şekilde demokrasi yoluyla tezahür etmektedir. Neoliberal dünyada merkezi değişen siyaset, demokrasi iddiasıyla toplumu/toplumları bir bütün, tek bir beden haline getirmeye uğraşmakta; serbest piyasa ekonomisinin sınırsız sermaye arayışının önü demokrasi vaadi ile açılmaktadır. İktidarı halka dayandırarak İtalyan birliğini sağlamaya çalışan Makyavelli'ye benzer şekilde, küresel dünyada da demokrasi yoluyla halkın katılımı sağlanarak serbest piyasa ekonomisi korunmaya çalışılmakta, şiddet ve savaş ise tüm bu siyasi gelişmelerin uzantısı olarak dönüşüme uğramaktadır. Bu durumda, 21. yüzyılın demokrasi kavramı 16. yüzyılın *virtu* kavramının yerini almıştır diyebiliriz. Çünkü 16. yy'da toplumu bir bütün olarak hareket ettirebilme enerjisine işaret eden *virtu*; bugün demokrasi ile yer değiştirmiştir. Günümüzde demokrasiyi korumak adına haklılaştırılan askeri müdahaleler, küresel militarizmin meşru dayanağıdır.

Egemen iktidar aldığı yeni biçime göre şiddetin tekeli elinde tutarak, 'biz' adına 'meşru' iktidarın 'meşru' şiddeti ile kendisini korumaya ve yeniden kurmaya devam etmektedir. Bu süreçte siyaset sadece statükonun açıklanması amacıyla hizmet ederken, bunun dışında bir siyaset tanımı da şiddet ve savaş ile eş görülmektedir. Siyasetin statikleştirildiği, şiddetin tekelleştiği, savaşın ise piyasa ekonomisinin bir parçası haline geldiği bu yeni dünyada 'liberal/temsili demokrasi' tüm bu ilişkilere boyun eğmenin hatta dolaylı olarak desteklemenin zeminini oluşturmaktadır.

Kısacası, 16. yy'da Makyavelli'nin devleti kurmak ve korumak adına geliştirdiği *virtu* çağımızın yeni argümanlarıyla yeniden üretilmektedir. Bu nedenle de küresel siyaseti, savaş ve şiddet ilişkisini değerlendirirken *virtu* bugün de esas bir unsur olarak kabul edilebilir. Roma İmparatorluğu'nun 5.900.000 km²'lik bir alan üzerinde nasıl iktidarını kurduğu ve sürdürdüğü üzerine düşünen Makyavelli, bu hâkimiyeti *virtu* üzerinden kurulan vatandaşlık bağı ile açıklar. Bugün, yeni imparator ABD ise, aynı yayılma idealini 'demokrasi' yoluyla gerçekleştiriyor. Bu nedenle, makalede temel olarak, hegemonik gücün değişiminde şiddeti meşrulaştırma aracının *virtu*'dan, 'demokrasi'ye doğru nasıl evrildiğini tartışacağız. Bu çerçevede, bahsettiğimiz bu değişimin son dönemde 'Arap Baharı' olarak nitelendirilen Ortadoğu'daki gelişmelerle ilişkisini değerlendirmeye çalışacağız. Ancak bu tartışmayı yapabilmek için öncelikle Makyavelli'nin *virtu* kavramını hangi bağlamda kullandığını açıklamak gerekir. *Virtu* kavramını açıkladıktan sonra siyasal merkezin ve kurucu yasanın Makyavelli'den bu yana nasıl bir dönüşüme uğradığı ve buna bağlı olarak savaş, şiddet ve siyaset ilişkisinin bu dönüşümü nasıl takip ettiğinin izini sürebiliriz.

Makyavelgil *Virtu* Kavramı

“Makyavelli için temel sorun, birleşik bir İtalya'nın nasıl kurulacağıydı. Makyavelli şiddeti haklı çıkarırken, ona şu temel argümanda içkin olarak varolan akla uygunluğu yol göstermekteydi. Ağaçları katletmeden masa yapamazsın, yumurtayı kırmadan omlet yapamazsın, insanları öldürmeden de devlet kuramazsın.”

Hannah Arendt

Makyavelli için şiddet siyasi birliğin kurulmasında, 'kurucu bir öge' olarak işlev görmekteydi. Hatta bu yönüyle Arendt, Makyavelli'yi modern devrimciliğin atası olarak kabul eder (1997). Fakat, Makyavelli sadece siyasal yapılanmanın kuruluş aşamasında değil, bu yapının korunması sürecinde de şiddete önemli bir yer atfeder. Makyavelli'de şiddet hem toplumsal birlik ve bütünlüğün kurulmasında hem de bunun korunmasında "ikili bir işlev"e haizdir (Benjamin, 2006: 108). Nitekim, askeri konular Makyavelli'nin siyasi düşüncesinin kalbinde yer alır (Hörnqvist, 2010: 112). Ancak, neredeyse tüm toplumu savaşçı haline dönüştürmeyi planlayan Makyavelli, buna uygun yeni bir insan/savaşçı tipolojisinden de bahseder.

Makyavelli için devleti kuracak ve onu koruyacak olan; Hıristiyan öğretisinin çizdiği mütevazı, alçakgönüllü insan değil, atılgan ve üretken özelliklere sahip ilkçağ insanıdır. Bu nedenle, Makyavelli *virtu*'ye dâhil özellikler arasında cesaret, yiğitlik, azim ve kararlılığı sayar (1999b: 49). Bu bağlamda, Makyavelli'nin ilkçağ insanını yeniden çağırmasının bir nedeni de -

Pierre Clastres'in (1992) analizini takip ederek söylersek- ilksel toplumun birliğini oluşturan ilkeyi kendi dışından almaması bakımından yekpare bir bütünlük meydana getirmesidir. Makyavelli de yine ilkçağ insanının bütünlükçü yaşam biçimini devletin hem kurulması hem de korunması aşamasında önceleyen bir anlayış sergiler.

Bu birliğin kurulmasına kaynaklık eden 'bağ' anlayışı, bizi İbni Haldun'un asabiyye (bağ) kavramına başvurmaya zorlar. Çünkü İbni Haldun'da asabiyye aynı zümreye ait olmanın yarattığı dayanışmaya işaret eder (Sarica, 1973: 49). İbni Haldun kandaşlık anlamında bölünmemiş bir toplumdaki bahsederken, Makyavelli aynı topraklarda yaşayan ve aynı devlete vatandaşlık bağı ile bağlı insanlar arasındaki bölünmemişlikten söz eder. Makyavelli'nin *virtu* ilkesi, "aynı yerde yaşamının neticesinde oluşan bağ" (1999a) açıklamasıyla, İbni Haldun'un asabiyye tanımı ile yakınlık göstermektedir. Bu anlamda Makyavelli için 'ortak mekân' ve bu mekân üzerinden kurulan 'ortak yasa', hem bağın oluşturulmasında hem de şiddetin meşrulaştırılmasında esastır. Çünkü Makyavelli'de *virtu* kavramı, aynı mekâna bağlı insanları, buldukları mekânı, toprağı, bu mekânda yaşayan insanları ve onların yasasını korumak için bir bütün olarak savaşmayı işaret eder. Bu bağ ile kurulmuş her topluluk kendini varolduğu gibi, yani yekpare bir bütün olarak algılayabilmek için karşısında yabancıların ya da düşmanın karşıt figürünü görmek ister; öyle ki şiddetin olabirliği daha baştan ilksel toplumsal bünyede içkindir (Clastres, 1992). Yani toplumun kuruluş aşamasında şiddet, öncelikle diğer topluluklarla farklılığın ortaya konulması bakımından bir potansiyel olarak var olmaktadır.

Makyavelli, bu bütünselliğin topluluğu devlete götüreceğini söyleyerek yöneten ve yönetilen ayrımını yapar. Çünkü Makyavelli toplumun bu tür bütünselliğe sahip olmasını, daha çok liderle, prenslerle birlikte hareket etmek anlamında kullanmıştır. Makyavelli'ye göre, hükümdar hem yönetici hem de asker özelliklerine sahip *virtu* taşıyan bir kişilik olmalıdır. Devletin kurulmasında şiddete önem atfeden Makyavelli, ancak şiddet kullanımının *virtu*'dan bağımsız olmaması gerektiğini de belirtir. Aynı zamanda *virtu*'ya sahip ol(a)mayan asker ya da liderin bir 'şiddet makinası'nın ötesinde anlam taşımadığını da söyler. Öyleyse Makyavelli'de *virtu*, "sadece zaptedilmez enerji, kontrolsüz vahşet ve hızla tüketilen cesaret değildir" (1999b: 50). *Virtu* lideri ve savaşçıyı erdemli kılan bir enerjidir. Quentin Skinner, Makyavelli'nin *virtu* tanımını şöyle açıklar: "dünyanın düzensizliğini yönetebilecek ve onu yeniden yapabilecek yaratıcı bir güçtür" (Skinner'den Aktaran Banner, 2009: 135).

Bu yüzden, düşünürün Roma örneği önemlidir. Çünkü Makyavelli Romalılar'ın geniş alanlara yayılmasının nedenini, gittikleri yerlere hukuklarını da götürüyor olmalarında görür (1999a: 105-106). Zira Makyavelli, bir devletin

silah gücü ne olursa olsun, bir ülkeyi ele geçirmek için o ülke halkının kendisinden yana olmasını sağlaması gerektiğini Hükümdar'da sık sık vurgular (1994: 18-19). Hatta ona göre bu nedenle Romalılar, savaş sırasında halka zorbaca davranmazlardı, halkın da özgürlüklerinin korunmasına özen gösterirlerdi. Bunun sonucunda da, ele geçirilen topraklarda yaşayanlar, Romalılar'ın sadece askerine değil hukukuna da saygı gösterirlerdi (Machiavelli, 1999a: 106). Makyavelli'ye göre, "Romalılar eğer *virtu*'larını kaybetselerdi, savaş o noktadan sonra sadece şiddet gösterisine dönüşürdü ve ordu sıradan insanlara da zarar verirdi" (1999a, 85). Böylece halkın yöneticilere olan güveni ortadan kalkar ve güçlü bir Roma devleti de oluşmazdı. Bu çerçeveden bakıldığında *virtu* tanımının siyaset ile askerlik arasındaki yakın ilişkiye işaret ettiği açıktır. *Virtu* etkili askerlik ve siyasi liderliğin en gerekli özelliğidir. Çünkü *virtu*'ya dâhil özellikler arasında bir hükümdarın sahip olması gereken cesaret, yiğitlik, azim ve kararlılık vardır. Üstün güç- askeri veya politik- *virtu*'nun büyük bir kısmı olan yaratıcı enerjiden kaynaklanmaktadır (Machiavelli, 1999b: 49). *Virtu* sahibi lider halkı bu enerji doğrultusunda yönlendiren kişidir. Liderde *virtu* yüksek *prudenza* (basiret) ile beraber bulunduğu, ortak çıkar belirlenebilecek ve bu ortak çıkar çerçevesinde zafere ulaşmak mümkün olacaktır (Machiavelli, 1999b: 50). Ancak, Makyavelli'ye göre; hükümdarın *virtu*'su; kendiliğinden olan bir şey değildir; kazanılan bir şeydir. Aynı zamanda hükümdarın kendisiyle de ilgili değildir; hükümdarın diğerleriyle ilişkisinde geçerlidir (Manfield, 1998: 20). Daha açık bir ifadeyle, *virtu*'nun Foucault'un biyo-siyaset kavramını da hatırlatırcasına insanı üretken ve verimli kılmayı esas aldığı söylenebilir. Çünkü Makyavelli'deki *virtu* öz itibarıyla bir şeyi başarabilme kapasitesidir. Ancak, Makyavelli için fiziksel güç ile *virtu* aynı anlamda değildir. *Virtu* daha çok bir kapasiteye işaret eder. Yani bir komutanın ordusunu kurabilme ve tek bir beden gibi hareket ettirebilme kudretidir.

Diğer taraftan, Makyavelli, şiddet ve yasa arasındaki ilişkiselliğe de sık sık değinir. Makyavelli'ye göre, gücün olduğu yerde yasa olur. Güçlü, söz geçiren, bunun içinde *virtu* bulunduran kişi/kişiler yasa kurabilir. Yani kudret hem adaleti hem de gücü içinde barındırır. Makyavelli, Hükümdar'da bunu şöyle ifade eder (1994: 62):

"İster yeni, ister eski ve karma olsun, bütün devletlerin başlıca temelleri iyi yasalar ve iyi ordulardır. İyi orduların bulunmadığı yerde iyi yasaların bir işe yaramayacağı ve iyi orduların bulunduğu yerde iyi yasaların bulunması gerektiği için yasalar üzerinde durmayı, yalnızca ordudan söz edeceğim".

Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, Makyavelli'de yasalılık askeri ve siyasi güç ile iç içe geçmiştir. Makyavelli'de yasanın kaynağı tarihsel olarak insanın

birlik ve korunma ihtiyacından doğmaktadır (1999b: 67). Modern siyasette de anayasalar siyasal birliği ifade eden siyasal belgelerdir. Makyavelli'ye göre, *virtu* sahibi liderin bir bütün olarak hareket ettirdiği toplumda herkes askerdir. Cumhuriyette yasanın kurucusu olan halk, yasanın koruyuculuğunu da vatandaşlık bağı ile bizatihi üstlenir. Bu nedenle de Makyavelli'de paralı askerlik bütünüyle reddedilirken, sıradan vatandaşın kendi yarasını ve topraklarını koruması idealleştirilir. Sonuç olarak, Makyavelli'de toplumun yarasını kuranlar, toplumun korunmasına da sahip çıkarlar. Makyavelli'nin argümanında bu 'koruma misyonu' çerçevesinde meşrulaştırılan savaş da *fortuna* ve *virtu* arasında ortaya çıkar. Bu nedenle, *fortuna* ve *virtu* birbirine ters değildir. Hatta *virtu fortuna*'yı kendi istikametine çekebilir. Çünkü Makyavelli'de *virtu* insanın kendi iradesiyken; *fortuna* kendi iradesinin dışındaki gücüdür. Ancak *virtu* her zaman için daha önceliklidir. Makyavelli *virtu* kavramı ile aslında savaş sırasında kullanılan şiddetin sınırlarını belirlemiştir. *Virtu*'dan bağımsız bir şiddet kullanımını onaylamayan Makyavelli'de savaş siyasetin bir parçası olduğu için savaşta dahi olsa şiddet belli sınırlılıklar içinde kullanılmalıdır.

Savaşın siyasetin bir parçası olduğunu savunan Makyavelli'nin görüşleri Prusyalı General Carl Von Clausewitz tarafından "savaş siyasetin başka araçlarla sürdürülmesinden başka bir şey değildir" şeklinde geliştirilmiştir (1975: 319). Savaşı şiddetin değil de, siyasetin bir tür devamı olarak tanımlamak kuşkusuz savaşa birtakım siyasi özellikler de atfetmektir. Savaş siyasetin aracıdır, savaşı siyasetten ayıran ise bu sırada kullanılan araç ve yöntemlerdir. Clausewitz, savaş ve siyaset ilişkisini şöyle açıklar:

"Savaş hiçbir zaman kendi öz yasalarına tabi olamaz, başka bir bütünün parçası olmaktan kurtulamaz; bu bütün ise siyasettir (...) savaş sanatındaki değişiklikler, siyasetteki değişikliklerin sonucudur. Savaşın yönetimi ana hatları itibariyle siyasetin kendisidir; siyaset eline kalem yerine kılıcı almıştır, fakat yine de kendi yasalarına göre düşünür." (Clausewitz, 1975: 320-327)

Belli kuralları olan siyaset gibi savaş da sınırlılıklara tabidir. Clausewitz, Avrupa Kamu Hukukunu ilk defa savaşa uygulayan kişidir. Clausewitz'in 'mutlak savaş' ve 'sınırlı savaş' ayrımı ise savaşın da bir hukuku olması gerektiğine yaptığı vurguyu tamamlamaktadır. Clausewitz'in savaşta ahlaki unsurlara verdiği önem Makyavelli'nin hükümlerine en dikkate değer paralelliği oluşturmaktadır. Clausewitz uygar toplumların şiddetinin uygar olmayan toplumlara göre çok daha az zalim ve yıkıcı olduğu varsayımını uygar devletlerin gerek kendi, gerek karşılıklı ilişkilerini düzenleyen sosyal durumlarına dayandırır (1975: 45). Prusyalı generale göre, uygar olmayan toplumlardan nitelikli liderlerin, komutanların çıkması da mümkün değildir.

Çünkü liderlik yüksek bir maneviyat gerektirir. Clausewitz'in bu yaklaşımı yine bize Makyavelli'nin erdem, *virtu* sahibi liderlerini hatırlatır.

Ayrıca Clausewitz, savaşın ancak eşit güçlere sahip üniformalı askerler arasında tezahür edebileceğini söyler. Bu nedenle de savaş öncesinde ve sırasında belirlenecek olan taktik ve strateji çok önemlidir. Bu anlamda Clausewitz'in Makyavelli'den uzaklaştığını söyleyebiliriz. Çünkü Makyavelli, halkı silahlandırarak, halkın bütününe savaşa katılmasını sağlamayı hedefler. Böylece “barış zamanı normal hayatına devam eden yarı zamanlı askerlerle daimi bir askeri organizasyon kurmaya çalışır” (Hörnqvist, 2010: 113). Oysa Clausewitz savaşı daha profesyonel bir yapıya yerleştirerek, ordular ya da üniformalılar arasında savaştan söz etmektedir ve bu anlamda orduların, günümüzdeki yapılanmalarını okumada daha işlevsel bir bakış sağlamaktadır.

Aynı zamanda, Makyavelli özellikle bugün orduların gücünü belirleyen büyük silahlara ve parasal güce de o tarihlerde itiraz etmiştir. Çünkü Makyavelli teknoloji ve parasal gücün savaşçıyı *virtu*'dan uzaklaştırdığını iddia eder; profesyonel silahların ancak *virtu* ile birlikte kullanılırsa kullanışlı olacağını öne sürer (1999a: 97-99). Yani Makyavelli, savaşçının *virtu*'sunu tüm organizasyonların muhteşem liderlerinin üzerinde görür (Ledeen, 1999: 68). Ona göre *virtu* sahibi bir ordunun ve liderin önünde hiçbir teknolojik güç duramaz.

Özetle, buraya kadar Makyavelli'de *virtu* kavramının ne anlama geldiğine ve Clausewitz'in Makyavelli ile taşıdığı paralellikler ile farklılıklara değinmeye çalıştık. Burada, toplumun bütün olarak hareket etmesi, aynı mekânı paylaşan insanların bir zümre olarak bu mekânı ve burada yaşayanları korumak için savaşmaları, kuramcılarının devlet için şiddetten söz ederek ‘meşru şiddet’, ‘meşru olmayan şiddet’ ayrımına giden yolu açmaları dikkate değerdir. Ancak, bugünün neoliberal siyasetinin parçası olmaktan kurtulamayan ve bu anlamda da, Clausewitz'in iddia ettiği gibi onun kurallarına bağlı olarak dönüşen savaş, yine Clausewitz'in savunduğu gibi uygar toplumların ellerinde daha az mı yıkıcı olmaktadır? Ya da, askeri değerleri yüceltmesi bakımından günümüzde iktidarın mekânsal uzantısına son derece işlevsel biçimde hizmet eden Makyavelli'nin *virtu* kavramından evrilmiş ‘demokrasi’, bugün de gerçekten Makyavelli'deki gibi, topluluğun, insanlığın ‘ortak çıkarları’ için mi araçsallaştırılmaktadır. Bugün küresel siyasetin ve güvenlik güçlerinin demokrasi ile kastettiği gerçekte ‘kimin çıkarlarıdır’? Keza, bu siyaset, yola çıktığı ve eylemlerini meşrulaştırdığı iddiasına paradoksal biçimde, çoğu kez toplumlar ya da insanlık için hiç de demokratik olmayan, adaletsiz, barıştan uzak sonuçlar üretebilmektedir. Bu bağlamda makale, bir yandan *virtu* kavramıyla son derece uyumlu olan demokrasi kavramının ‘askeri yayılmacı politikalara’ hizmet ederken, diğer yandan, demokrasinin “ortak yarar” içeriğinin de nasıl boşaltıldığına işaret edecek ve Clausewitz'in aksine, şiddetin

'uygar' olan/olmayan eller de değişmeyen yıkıcılığını vurgulayan örneklerle şiddet hiyerarşisi yaratmanın anlamsızlığına odaklanacaktır.

Şiddet Tekeli Olarak Devlet: 'Meşru Şiddet', 'Meşru Olmayan Şiddet' Ayrımı

Gerek Makyavelli'de gerekse Clausewitz'de şiddetin devletin tekeli ve kontrolü altında kullanılması öngörülmektedir. Her iki düşünür de bireysel şiddeti yasaklar ve şiddeti iktidarın tekeline alır. İktidar kendi çıkarı için, hukuk düzenini kullanarak bireysel şiddeti yasaklar, bireysel şiddeti kendi egemenliği altında tutar; yani devlet otorite olarak şiddet tekeline sahiptir (Çelebi, 2004: 249). Devlet bu anlamda kendi kontrolünde olmayan şiddeti yasadışı şiddet olarak tanımlar ve meşru şiddet/meşru olmayan şiddet ayrımına gider.

Bu ayrım bizi "Egemen, durumun kuraldışı olduğuna karar verendir." sözünün sahibi Carl Schmitt'e götürür (Akay, 1996: 432-437). Egemen güç siyasalın işleyişi sürecinde, hukuk düzenine bağlı olarak neyin kuraldışı yani siyasalın işleyişine engel olduğunu belirler. Buradan yola çıkarak da kural dışı olguyu, durumu ortadan kaldırmak için gereken siyasi kararları alır. Schmitt'e göre (2006); siyaset, bir anlamda egemenin iradi gücüdür. Yani olağan şeyleri ya da rutini açıklamak yerine olağanın dışına çıkıldığında düzeni yeniden olağana çevirmek için ortaya konulacak iradedir. Normalin ne olduğuna karar veren, doğal olarak normalin dışında hareket etmenin ne olduğuna da karar verendir.

Walter Benjamin de (2006) bu bağlamda liberal demokratik sisteme dayanan Avrupa hukukunu eleştirir. Avrupa hukuku bireysel şiddeti yasaklar, çeşitli yasaları tehdit ettiği düşüncesi ile bireysel şiddet hukukun şiddetinin tekeline alınmıştır. Hukuk düzeni kendi çıkarı için bireysel şiddeti egemenliği altına alır. Bu durumda hukuk sistemi, tanımadığı şiddeti yasa dışı sayarak meşru ve meşru olmayan şiddet ayrımına gider. Benjamin'e göre, şiddet hukukun elinde olmadığı sürece, hizmet ettiği yasadışı amaçlar dolayısıyla değil, bizatihi hukukun dışında var olması dolayısıyla hukuka karşı bir tehdit oluşturur (Benjamin, 2006: 105). Bu anlamda liberal demokrasiler otorite olarak şiddet tekeline sahiptir ve bu tekeli kullanma ayrıcalığı ise hiç kuşkusuz devletlerin şiddet kurumları olarak da ordulara aittir. Bu bağlamda şiddeti devletin amaçlarına hizmet eden bir araç olarak zorla, evrensel düzeyde

kullanmak da dünyayı askeri değer ve özelliklerin geçerli/hâkim olduğu bir sisteme, yani militarist² bir yapıya büründürür.

Bugünün iddiasına bakmak, bu yapıyı daha netleştirmek için yeterlidir, çünkü bu iddiaya döndüğümüzde, Makyavelli'deki *virtu* kavramının işaret ettiği mekânın ortadan kalkmadığını sadece daha geniş bir boyuta ulaştığını görüyoruz. Küreselleşme iddiası, temel olarak sınırların ortadan kaldırılmasını amaçladığından bugün sermaye akışının daha hızlı gerçekleştirilebilmesi için ülke sınırlarının minimize edilmesi şart koşuluyor. İşte bu durum, sınırsız dünyanın genişleyen mekânını kimin ya da kimlerin koruyacağı sorusuyla beraber, tüm küreyi askeri müdahalelere de açık hale getiriyor. Başka bir anlatımla, mekân genişletildikçe, uluslararası toplum açısından hegemonyanın müdahalesini meşru zemine oturtmak ancak ona bir ideal sunmayla mümkün oluyor ve mekânın genişliğine paralel 'evrensel' değerler üretilip, toplumsal bütünlük de bu değerler etrafında sağlanıyor. İnsan hakları gibi bu evrensel değerleri koruma yükümlülüğü artık uluslararası otoritenin meşruiyetini sağlayan yeni yasal gücü haline dönüşüyor (Orford, 2011: 400-424). Bu bütüne yönelik bir tehdit ise tüm insanlığa yapılmış sayılarak, mobil ama çoğunlukla ücretli savaşçılar, bahsedilen bu 'bütünü' koruyor. Bu defa da neoliberal politikalarla küçültülen devletin yerine iktidarı eline alan serbest piyasanın iradesi -tam da Schmitt'in egemenin iradesine yüklediği ayrıcalıkları anımsatarak- şiddeti kendi tekeline alıp, bu iradeye karşı gelen devletleri 'meşru' saymamaya başlıyor. Serbest piyasa ekonomisini korumak için de, halkı tek bir bütün olarak hareket ettirebilmek, onlara rağmen değil onlarla birlikte hareket ediyor(muş) gibi yapmakla, yani demokratik değerler ideali ile gerçekleştiriliyor. Bu durumda 'mekânın' genişlemesiyle birlikte liberal demokratik değerler, toplumun yeni *virtu*'su olma iddiasına bürünüyor. Bugün uğruna küresel şiddetin yasallaştırıldığı demokratik değerlerin, insanları, diğer devletleri aşarak salt bir olasılığı dahi imleyebilen yeni 'ötekisi'ni anlamak içinse yine Schmitt'e ait düşman tanımının yerinde bir araç olduğu kanısındayız.

²Militarizm, en genel anlamı ile askeri değerlerin, savaşın yüceltilmesi ve askeri niteliklere yüksek değer biçen zihniyet ya da sıradan insanlar içinde askeri değerlerin popülerleştirilmesi ve kabul görmesi olarak tanımlanır. Ancak kavram askerliğe ve savaşa, savaşa hazırlık sürecine, askerlerin teknik eğitimlerine indirgenemeyecek kadar geniş anlamlara sahiptir. Militarizm, şiddeti teşvik edecek duygusal bir donanım oluşturma pratiklerini kapsar. Bu yüzden toplumsal yapıların tümüyle ilişkilidir, eğitim, cinsiyet ve ekonomi gibi alanlarla ilişkiselliği analiz edilmeden, salt askeri pratiklerle açıklamak yeterli değildir. Ayrıntılı bilgi için şu kaynağa bakılabilir: Toynbee, 1989.

Neoliberal Dönüşüm ve Yeni Düşman Profili

Makyavelli'de *virtu* kavramı aynı zamanda devletin kendisine 'öteki' yaratarak, siyasi bütünlüğü içindeki boşlukları bu öteki üzerinden tamamlaması anlamında kullanılır. Hatta Makyavelli, Roma İmparatorluğu'nun çok genişlemesi sonucu, tüm boşluk alanlarını kapsayınca ortada kendisini tanımlayacağı bir 'öteki' kalmadığını ve neticede barbar saldırılar sonucu nasıl yıkıldığını tartışır (1999a). Aslında Makyavelli'de çok açık biçimiyle görülür ki, bir devletin varlığının ve bütünlüğünün korunmasında 'öteki' kavramı önemli bir işleve haizdir. Makyavelli'nin *virtu* kavramı üzerinden 'öteki' olarak ele aldığı düşman, Schmitt'de dost düşman ayrımına tekabül eder.

Schmitt'de (2006: 47) düşman bizim anladığımız anlamda barbar, kötü, ahlaksız gibi negatif anlamlar içermez. Hatta Clastres'in açıkladığı ilksel toplumlarda olduğu gibi zaman zaman düşman ile işbirlikleri de yapılabilir. Schmitt'de düşman, en öz anlamında siyasal türdeşliği tehdit eden unsurlar olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda düşman, topluluğun kolektif hareket etme amacını da engelleyendir. Yani düşman sadece bir olasılık olarak, insanlardan oluşan bir bütün karşısında mücadele eden benzer bir bütündür. Günümüz içinse küresel dünya düzeninde neoliberalizmin kendisini yeniden üreteceği boşluk alanlarının biçimi değişmiştir ve bu tanımlama, bugünün 'düşman', 'tehdit' kodlarıyla birebir örtüşür. Sistem kendisini yeniden üretebilmek için, yani *virtu*'su için kendisine yeni bir düşman yaratır ve küresel savaş bağlamında düşmanı mutlak olarak dışsallaştırır. Kendisi dışında siyasi bir türdeşlik tasarlamayan neoliberal siyasetin düşmanı da doğrudan siyaset dışında tanımlanır. Bu bağlamda gelişen her türlü hareket de 'şiddet' ve daha da önemlisi 'demokrasi karşıtı' eylemler olarak görülür.

Nitekim Moskos'un (2000: 27-45) modern sonrası gelişen güvenlik tehditlerini ve buna bağlı değişen ordu görevlerini ele aldığı incelemesinde de görülür ki belirsiz sınırlar ve geçirgen ilişkilere bağlı olarak tehdidin boyutu da küresel alanı içine alacak kadar genişletilmiştir. İçerideki etnik/azınlık grupların isyanları, dışarıda herhangi bir etnik, dinsel grup hareketinin içerideki azınlık üzerinde etkili olmasının *ihtimali*, kaçak göçmenler, sınır dışı edilenler, uyuşturucu kaçakçıları, çevre kirliliği, terörist gruplar, kuraklık, kıtlık gibi durumların *varsayımı* dahi, ülkenin kaynakları ve nüfusunun güvenliği için tehlike olarak görülmektedir. Böylece, içerdeki isyancı, direnişçi grupları bastırma, mültecileri yerleştirme, kaçakçılığı engelleme, doğal afetlerde insani yardım operasyonlarında bulunma, tehlikelerin, çatışmaların olduğu müttefik devletlerin ya da herhangi bir bölgedeki halkın yaşamını koruma, 'barışı' sağlama, 'demokrasi götürme' gibi görevler, ordunun, devletin çıkar ve kaynaklarını koruma şeklinde tanımlanan temel görevine eklenmiştir.

Global güvenlik yapısında tehditlerin algılanmasında meydana gelen değişimin 11 Eylül saldırıları ile birlikte hızlanması sonucu bir güvenlik kurumu olan NATO, güvenlik anlayışındaki bu değişime bağlı olarak 21. yüzyıldaki güvenlik ihtiyaçlarına göre yeniden yapılanmıştır. Bu durum, NATO'nun misyonunun ve coğrafi alanının genişlemesine de sebep olmuştur. Demokrasi, özgürlükler, insan hakları gibi kurumların yaşatılması ve korunması NATO'nun misyonu haline gelirken, bahsedilen bu misyonlar NATO'nun önündeki coğrafi sınırları da kaldırmıştır. Artık NATO, her an her yerde evrensel değerler adına var olabilen bir yapıya dönüşmüştür.

Bu yeni durumda, kimi dünya ordularının, -İngiltere, Kanada, Fransa, ABD, Norveç, Danimarka vs.,- ve NATO'nun yapılanmasını '*Complex Adaptive System*'³ (CAS) adı verilen bir sistem temelinde açıklamak mümkündür. CAS'ın özellikleriyle çok örtüşen bir biçimde NATO bu yeni tehditler ile mücadele edebilmek için, ateş kapasitesi ve teknolojik donanımı çok yüksek, acil müdahale ihtiyacı duyulan yere çabuk nakledilen, görev bölgelerinde uzun süre kalabilecek, esnek ve daha küçük kuvvetler oluşturmuştur. Sürat, kapasite ve esneklik bu yeni kuvvetlerin, yeni yetenekleri olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, hantal, kalabalık ve bürokratik komuta yapısından, hızlı ve esnek hareketleri yönetecek komuta yapısına geçilmiş, komuta yapısı içindeki gerek duyulmayacak birlikler ve üsler kapatılmış, komuta kademeleri ve mevcut komutanlıkların sayısı azaltılmıştır. Önemli bir diğer gelişme ise NATO bünyesinde kurulan NATO *Response Force*⁴ (NPR) ya da uluslararası terör mücadele birimlerinden '*Center of Excellence*'⁵ gibi birimlerin "müdahaledeki" etkinliğini ve hızını arttırabilmek için farklı uzmanlık alanlarıyla yürüttüğü işbirliğidir. Bu işbirliği NATO'nun kimi yerlerdeki operasyonlarına bakıldığında daha netleşir. Örneğin, 2006 yılında Doğu Timor'da başlatılan operasyonda 129 uluslararası sivil memur; 320 mahalli memur; 1,099 polis; 32 askeri gözlemci; 100 BM memuru birlikte çalışmıştır. Yine 2007 yılında Nepal'de başlayan barış inşası operasyonunda 26

³"Karmaşık Uyum Sistemi" (CAS), katı bir emir hiyerarşisine dayalı geleneksel komut modelinin, ordunun günümüzde işbirliğine dayalı görevlerine uymadığını kabul eder ve bu sebepten ilişkilerin daha esnek olduğu, geçişkenliğe, şeffaflığa dayalı, dolayısıyla çok daha hızlı bilgi alışverişine olanak sağlayan yatay ilişkileri talep eder. Bu durumda, ordunun hiyerarşiye dayalı geleneksel dikey ilişkisi, riskleri önleme ve müdahale etmede ciddi bir zaman kaybı olarak görülmekte, bilgi akışını sekteye uğratmaktadır. Ayrıca, bu karmaşık tehdit yapısının talep ve becerisini tek model bir personelin, kurumun karşılaması yeterli değildir; çok farklı bilgi ve uzmanlık alanlarının desteği de gerekli görülür (Raporne vd., 2008).

⁴Acil Müdahale Kuvvetleri

⁵Mükemmeliyet Merkezi.

sivil gözlemci 150 askeri gözlemci ile birlikte çalışmış, 2004 yılında Burundi'deki projesi kapsamında 5400 asker ve 168 askeri gözlemci, 316 uluslararası ve 318 yerel sivil memur ile birlikte görev yapmıştır (NATO, 2010). Bu işbirliği içerisinde, askeri değerlerin, sivil alanlara daha 'şeffaf, esnek' bir şekilde nüfuz etmesi, bu alanlarla işbirliği içerisinde dönüşürken, aynı zamanda bu alanları da dönüştüren 'görünmez' bir yapıya bürünmesi muhtemeldir. Kuşkusuz bu dönüşümler, güvenlik tehditlerinin 'tahmin edilemez, öngörülemez, zamanı kestirilemez' karmaşık yapılar olarak tanımlanmasıyla yaşanmıştır ve bahsettiğimiz bu yeni güvenlik tehditlerine bakıldığında, liberal demokrasinin ve piyasa ekonomisinin dışında hareket eden tüm hareketlerin, Schmitt'in kavramsallaştırmasıyla örtüşür biçimde 'düzeni tehdit' eden ihtimaller ya da 'meşru olmayan' hareketler olarak tanımlanması dikkate değerdir.

Bu durumda Makyavelgil *virtu* kavramının küresel siyaseti, savaş ve şiddeti değerlendirmede halen asli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bugün küresel siyaseti belirleyen temel unsur serbest piyasa ekonomisidir. Bu nedenle de iktidarın kaynağı bir değişime uğramış ve devletin 'Prens'inin yerini ekonominin 'Prensler'i almıştır. Bugün dünya ekonomisine devletler kadar şirketler de hâkimdir. Hatta devletlerden daha büyük şirketler vardır. Öyle bir piyasa ekonomisi mevcuttur ki, devlet bir yanı sıra sınırsız piyasa ekonomisini savunurken, bir yanı sıra da kendisini piyasa üzerinden yeniden inşa etmektedir. Aralarındaki bu esnek ilişki bir ittifak üzerinden birbirinin varlığını koştulamakta ve güçlendirmektedir. Günümüzde iktidar "siyasal bir unsura dönüşen ekonomi" üzerinden kullanılmaktadır (Schmitt, 2006: 57). Makyavelli'nin tanımladığı süreçteki halkın *virtu* sahibi prensle eklemlendiği nokta devleti kurma ve koruma işlevi ile savaş olurken; küreselleşme sürecinde *virtu*'yu sahiplenilen ekonomi prenslerine eklemlenmek ancak piyasa ekonomisine 'üretici ve/veya 'tüketici' olarak dâhil olmak ile mümkün olabilmektedir. Artık halkın, hatta bireyin siyasetle buluştuğu alan 'devleti kurmak ve korumak' değil 'serbest piyasa ekonomisini' kurmak ve korumaktır. Serbest piyasayı korumak dolaylı olarak devletin devamını korumayı da beraberinde getirir. Bu sistem ise para ekonomisine dayanmaktadır. Bugün Schmitt'in tanımladığı anlamda 'türdeşliği tehdit eden düşman' serbest piyasa ekonomisine direnen, kapılarını kapatan ülkeler ve örgütlerdir. Tek tek küresel terör örgütlerini hedef almak mümkün olmadığı için de, 'terörist devletler' tanımlanması yapılarak bu devletler piyasaya eklenilmeye çalışılır. Küresel alanda yapılan bu müdahaleye katılımı, en azından desteği sağlamak amacıyla da 'liberal demokratik değerler' bireyin sistem ile bağının temel taşı/yasası olarak sunulur. Bu değerleri reddettiğin noktada siyasal türdeşlikten dışlanır, düşman olarak tarif edilirsin.

İşte bu bağlam ve söylem bugün, diğer ülkelere yönelik müdahale için belki de her zamankinden daha geniş ve çeşitli kanallar sağlar. Nitekim son on yıldaki, Yugoslav, Afgan, Irak savaşları bütün bunları destekleyen örneklerdir. Söz konusu savaşların temel nedenleri, bu ülkelerin liderlerinin kapılarını serbest piyasa ekonomisine kapatmaları ve küreselleşmenin ekonomik anlamda ‘sınırları kaldırma’ operasyonuna direnmeleridir⁶. Küreselleşme sınırların ortadan kaldırılması ile bir tür siyasal, ekonomik türdeşlik ve ekonomik benzeşme yaratmaya çalışmaktadır. Bu anlamda, ülkelerin ekonomik/siyasi türdeşliğe ve benzeşmeye meydan okuması küresel güçlerin bu ülkelere savaş açmaları ile sonuçlanmıştır. Küresel dünyanın bu müdahalelere karşı ‘tek bir vücut’ olarak savaşı desteklemelerini sağlamak için de ‘insani müdahale’ ve ‘demokratikleşme’ gibi söylemler kullanılmıştır. Bilhassa 2005 yılında Dünya Zirvesi sırasında varılan Koruma Yükümlülüğü⁷ önemli bir eşik olmuştur. 2005 yılında Dünya Zirvesi’nde alınan karar ile ilk kez, devletlerin kendi vatandaşlarını koruma konusunda başarısız oldukları durumda, uluslararası toplumun harekete geçmesi kabul edilmiştir (Chesterman, 2011: 281). Böylece savaşa küresel anlamda meşruiyet kazandırılmış ve küresel destek sağlanmaya çalışılmıştır.

Bilindiği gibi, hegemon bir güç olarak ABD, ‘demokrasi’ kavramını en çok kullanan ülkelerdendir. Tekrar Schmitt’i anacak olursak, bugün kural dışı olanı belirleyen ve anormal olanı tanımlayan egemen, tıpkı ABD gibi serbest piyasa ekonomisinin güçlü aktörüdür artık. Örneğin, Kahire konuşmasında ABD Başkanı Barack Obama, serbest piyasanın güvenliğini olumsuz etkileyen ‘İslam terörü’ çerçevesinde kullanılan şiddete yönelik ABD’nin tavrını şöyle açıklar:

“Karşı çıkmamız gereken ilk mesele, her şekliyle şiddet yanlısı aşırıcılıktır. Ben Ankara’da, Amerika’nın İslamla savaşmadığını ve asla savaşmayacağını açıkça ifade ettim. Bununla birlikte güvenliğimiz için ciddi tehlike oluşturan, şiddete başvuran aşırı uçlara amansızca karşı duracağız. Çünkü her dinden insanın reddettiği şeyi biz de reddediyoruz: o da masum erkek, kadın ve çocukların öldürülmesidir. Ve Amerikan

⁶Yugoslavya’ya NATO müdahalesinin gerekçeleri üzerine tartışma için bkz. Uzgel, 2001.

⁷Koruma Yükümlülüğü kavramı, devletlerin kendi vatandaşlarını, soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlik suçlarından ve insanlığa karşı işlenen suçlardan koruması yükümlülüğü verir. Koruma Yükümlülüğü kavramı ile birlikte devletlerin bu yükümlülüğünü yerine getiremediği veya getirmediği durumlarda, uluslararası toplumun devreye girmesi öngörülmüş ve koruma yükümlülüğü artık uluslararası toplumun sorumluluğu haline gelmiştir (Chesterman, 2011: 281).

halkını korumak Başkan olarak benim birinci vazifemdir”
(Americagov.Archive, 2009)

Bu cümlesiyle Obama, ‘meşru şiddet’ ve ‘meşru olmayan şiddet’ ayrımını net bir şekilde yapar. Şimdi bu örnekler, ekonomik kaynaklar bakımından her zaman dünya siyaseti ile pazarının ilgisinin merkezi olmuş Ortadoğu’ya yönelik dış müdahalenin, ‘meşru şiddet’ tanımı içinde bugün tekrar sahnede olup olmayacağı konusundaki endişeleri kaçınılmaz kılıyor. Henüz kesin yargılar çıkarmak için erken bir dönem olduğu kabul edilmekle beraber, Ortadoğu’daki kimi durum ve istatistiklerin bahsettiğimiz kavramlar eşliğinde seyreden bir analizinin de bölgede bundan sonraki gelişmeler için aydınlatıcı olacağı kanısındayız. Biliyoruz ki, bu egemen aktörlerden biri olan ABD, kendisini ideal demokrasi olarak sunan ve tüm dünyayı demokratik olanlar ve olmayanlar olarak iki çepere ayıran bir hegemonik güç olarak, kendisine biçtiği demokrasi ve barış ‘taşkıncılığı’ misyonu ile özellikle de 2000’ler sonrası Ortadoğu siyasetine meşruiyet sağlamaya çalışmaktadır.

Örneğin Irak savaşı ertesinde ABD Dışişleri Bakanı Condoleeza Rice’in, Washington Post’da yayınladığı yazıda: “Ortadoğu’da daha fazla demokrasi, hoşgörü, refah ve özgürlük isteyenlerle birlikte çalışmaya çaba harcamalıyız...” (Türel, 2011: 33) vurgusu; daha sonra ise ABD Başkanı Barack Obama’nın, Kahire’de yaptığı konuşmada Ortadoğu’da demokrasinin geliştirilmesi ile kadın hakları ve dinsel özgürlükler gibi konulara geniş yer vermesi, ABD’nin 2000’ler sonrası stratejik bir araç olarak Ortadoğu’yu demokrasi yoluyla dönüştürme girişiminin göstergeleridir. Obama konuşmasında demokrasi başlığı içinde düşüncelerini şöyle dile getirir:

“Amerika herkes için neyin daha iyi olacağını bildiğini iddia etmiyor. Ama ben insanların bir takım belirli şeyleri istediklerine kesinlikle inanıyorum: düşüncelerinizi söyleme olanağı, yönetiminizle ilgili söz sahibi olma; hukukun üstünlüğüne güven duyma; adaletin eşit uygulanması; şeffaf ve halkından çalmayan hükümet; istediğin gibi yaşama özgürlüğü gibi. Bunlar yalnız Amerikan idealleri değil, insan haklarıdır ve bu yüzden bu hakları her yerde savunacağız.”
(Americagov.Archive, 2009)

Makalenin başından bu yana, demokrasinin toplumun yeni *virtu*’su olarak egemen tarafından ‘ortak değer’ üzerinden nasıl idealleştirildiğinin gösterilmesi açısından bu alıntı önemlidir. ABD Başkanı, hegemonyasının meşruiyetini demokrasiye dayandırarak bir nebze iktidarının devamlılığını sağlamlaştırmaya çalışır. Ancak bu süreçte, Ortadoğu’daki önemli müttefiklerinden Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerin anti-demokratik rejimlerine yönelik hiçbir eleştiri getirmeyip, onlarla ittifakına devam ederken,

demokrasi savunusuna ilişkin samimiyetinde şüphe uyandırmaktadır. Zira, bu şüpheler Arap Baharı sürecinde daha net ortaya çıkmıştır.

Bahar'ın Üzerindeki Hayalet: Militarizm

2011 yılı başlarından beri Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de halk ayaklanmalarıyla başlayan ve Tunus, Mısır ve Libya'da diktatörlerin devrilmesiyle sonuçlanan Arap Baharı gelişmeleri, zengin enerji kaynakları dolayısıyla çıkar çatışmalarının odaklandığı bölge olarak Ortadoğu'yu her zamankinden fazla dünya gündemine taşımıştır. Bu durum beraberinde, ABD ordusu başta olmak üzere, NATO güçlerinin, demokrasi, eşitlik vs. gibi 'evrensel değerler' adına bölgeye yönelik yeni müdahalelerini meşrulaştıracağı kaygısını da arttırmaktadır. Çünkü artık CAS temelinde örgütlenen ve bu bağlamda müdahale alanı genişleyen güvenlik güçlerinin 'yerli halkı/sivilleri' koruma ve 'demokrasiyi öğretme' gibi 'esnekleşen' görevleri, -bu misyonlar göz önünde bulundurulduğunda çok kolay 'güvenlik tehdidi barındıran' bir bölge olarak tanımlanabilecek- Arap bölgesine yönelik yeni hamleler için 'etkili' olmuş ve olabilecek araçlardır hiç şüphesiz. Örneğin, isyanın daha ilk aylarında ABD Genel Kurmay Başkanı Mike Mullen'ın "ABD ordusunun 'her an tetikte beklediği' ve güvenlik güçlerinin müdahaleye hazır şekilde bulunduruldukları" yönündeki açıklaması (HRW, 2012), Arap ülkeleri açısından öngörülemez ve denetlenemez bir askeri müdahalenin sinyalini vermekte, bu ülkelerin kendi kaderlerini tayin haklarını ellerinden alabilecek hegemonyanın/tahakkümün militarist yüzünü netleştirmektedir.

Çünkü bugün küresel müdahalelere meşruluk sağlayan 'evrensel değerler' çoğunlukla küresel güçlerin değerlerini ima etmekte ve 'insani müdahale' söyleminde sunulan yeni 'erdem'ler gerçekte bu aktörlerin çeşitli politikalarını korumak için kullanılabilir. Ayaklanmalar başladıktan sonra ABD'nin Mısır'da Ortadoğu siyasetinde büyük anlama sahip olan ordu güdümünde kontrollü bir geçiş sağlamaya çalışması ya da Libya'da diğer NATO ülkeleriyle birlikte askeri müdahaleye girişmesi, ABD'nin bölgede 'demokratik' bir rejime geçişten öte, çıkarlarına aykırı gelişmelere geçişi engellemeye çalıştığını gösterir. Aşağıda incelediğimiz NATO saldırıları eşliğinde yürüyen koruma operasyonlarının bilançosu ya da ABD ve AB'nin süreç boyunca muhaliflere ya da devlet ordularına sağladığı askeri finansal destek, bugün *virtu* kılıfında sunulan demokratik müdahalenin ulaşabileceği tehlikeleri işaret etmektedir.

Demokrasi, insan hakları vb. konularda yerli halkları eğitmek görevi olarak dönüşen 'erdemler'in sömürgecilik döneminin söylemini hatırlatan devletlerin yeni üstünlük aracı olmaya hizmet ettiği de atlanmamalıdır. Bu misyonun meşrulaştırılması, barış ve güvenliğin sağlanacağı ülkelerin cahil,

bilgisiz, tecrübesiz hatta ilkel olarak tanımlanmasına neden olur; bu da hiç şüphesiz ki ötekileştiren, dışlayan, hiyerarşi ve iktidar kuran sistemin devamını kanıtlar. Çatışmaların başlı başına kaynağını oluşturan bir sistemin çatışmaları sonlandırma aracı olması, süreci en başından problemlili hale getirir. Bu durumda, demokrasi ve barış götürülen ülkeler adına karar verecek, o topluluk için 'en iyi' neyin olduğunu tespit edecek ve uygulatacak 'daha deneyimli', 'daha bilgili', kısacası 'daha üstün' ülkelerle, 'aciz', 'cahil', 'muhtaç' olarak konumlanan ülkeler arasında hiyerarşilerinin yaratılması, egemen ve boyun eğen ülke ilişkisini kaçınılmaz olarak ortaya çıkarır.

Dolayısıyla bu söylem çok temel bir çelişkiye, demokrasiyi koruma ve güvenliği sağlama misyonunun ya da şiddetsiz çözüm arayışının, şiddet kullanımı konusunda eğitilmiş bir kurumun yetkisine bırakılması gibi bir tezatlığa işaret eder. Bu misyonun şiddet kullanmada eğitilmiş, elleri silahlı askerlere verilmesi, 'şiddetsiz' çözüm arayışlarına daha başında ket vuran bir uygulamadır. Nitekim Libya örneği de bunu desteklemiştir. NATO güçleri, 'koruma yükümlülüğü' gibi bir *virtu*'ya sahip oldukları iddiasıyla Libya'daki özgürlük mücadelesine müdahale edebilmişlerdir. Ağırlıklı olarak Amerikan, İngiliz ve Fransız birliklerinden oluşan 'güvenlik güçleri', Libya'daki isyana hava bombalarıyla karşılık vermişler ve bu müdahaleyi, 'sivillerin hayatlarının kurtarıldığı' bir başarı grafiği olarak sunmuşlardır. Oysa istatistikler, NATO birliklerince üstlenilen 'sivil halkı koruma' misyonu ve de Clausewitz'in 'uzmanlaşan şiddetin' daha az yıkıcı olduğu yönündeki argümanı tam anlamıyla paradoks yaratır niteliktedir.

Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) ve Ulusal Geçiş Konseyi (Libya's National Transitional Council) yetkililerinin açıklamaları, en fazla can kaybının NATO operasyonunun sürdüğü Libya'da olduğunu altını çizirken; İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün '2012 Dünya Rapor'u, bu ülkede 6 ay içinde 25 bin kişinin hayatını kaybettiğini, 50 bin kişinin ise yaralandığını belirtmektedir (HRW, 2012). Ayrıca raporda, Arap ülkeleri içinde Libya, en fazla can kaybı yaşanan ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Üstelik Uluslararası Af Örgütü'nün 19 Mart 2012 tarihinde konu ile ilgili verdiği brifingin üzerine gidilmemesi düşündürücüdür. Örgüt, NATO saldırılarında 'unutulan siviller' hakkında 4 ayı aşkın bir süredir gerekli araştırmanın yapılmadığını belirtmiş, NATO'yu kayıpların yaşandığı ailelerle iletişime geçmeye ve kapsamlı bir rapor sunmaya davet etmiştir (Amnesty International Report, 2012a). Elbette ki, bu rapor ölümlerin insan hakları ihlali kapsamında olup olmadığının tespiti açısından son derece önemlidir. Konunun dikkatli ve hassas bir analizi, sivillerin güvenliği açısından paradoksal biçimde 'güvenlik' tehdidine dönüştüğüne şahit olduğumuz 'insani yardım operasyon'ları ya da 'sivilleri koruma' girişimlerinin sınırlarını da net çizecektir. Sivillerin yaşam haklarını ihlal eden operasyonların sorumluları 'koruma misyonu' söyleminin

‘çekiciliği’ ve sorgulanmazlığı altında karanlıkta bırakılmakta ve bir kez daha ‘evrensel değerlerin’ kimin değerleri olduğu sorusunu akıllara düşürmektedir. NATO’nun Libya vuruşlarında kayıp yaşayan ailelerle görüşen Uluslararası Af Örgütü, vurulan evlerin askeri ya da protesto amaçlı kullanılmayan evler olduğunun altını çizmiştir. 8 Ağustos 2011 tarihinde Majer’deki saldırıda hedef olan iki evin ailelerinin –Gafez ve al Jaoamda- sağ kalan üyeleri, 8’i kadın 8’i çocuk 34 sivilin öldüğü üç operasyonda evlerinde ya da çevrelerinde saldırının nedeni olabilecek hiçbir vaka olmadığını ya da bu durumla bağlantılı hiç kimseyi tanımadıklarını aktarmışlardır. Örgüt bu iddiaları, bölgeye yönelik saldırıyı haklı çıkaracak hiçbir delile rastlamadığını ekleyerek doğrulamıştır (Amnesty International, 2012a). Yani Clausewitz’in iddiasının tersine, uzmanlaşan şiddet de sivil halk için tehdit oluşturmaya devam etmektedir; belki de öncekilerden daha fazla.

Savaş stratejisinin değişimine ilişkin dikkat çekmek istediğimiz bir diğer nokta da; bugünün savaşlarının ve savaşçılarının Makyavelli’nin savaşçıya attığı değerlerle çelişki yaratır nitelikte olmasıdır. Çünkü mekânın genişletildiği, birlikte yaşadığın insanların çoğaldığı dünyada bir Latin Amerikalı’nın ABD için Libya’da savaşması serbest piyasa ekonomisi ve bu ekonomiye bağımlı gelişen yeni savaş biçimi olarak tanımlanabilir. Ancak, küresel alanda Latin Amerikalı gencin Libya’da savaşmasını sağlayan güdü bugün bir devrim ideali değil, savaşma ‘performansı’nın sonunda alacağı ücret olduğu unutulmamalıdır. Yani, bu savaşçı tipolojisinin *virtu* taşıması kaygısı yoktur artık. Savaşçı alınan ve satılan bir metaya dönüşmüştür. Ücretli savaşçı düşüncesini bütünüyle reddeden Makyavelli’nin *virtu* sahibi olmayan savaşçıyı savaş makinesine indirilmesi, bugünün savaşçıları anlamak bakımından önemlidir. Savaş, Makyavelli’de bir siyaset yapma yöntemi; bugün stratejik planların uzantısı haline dönüşmüştür. O nedenle de tekrar vurgulamak gerekirse bugün, savaşçıdan ve savaştan söz ederken Makyavelli’nin *virtu* ile savaşçıya yüklediği erdeme işaret etmiyoruz; *virtu* üzerinden toplumu tek bir beden olarak hareket ettirebilme enerjisinin bugün demokrasi ile ikame edilip edilemeyeceğini tartışıyoruz. Zira Makyavelli, ücretli bir askerin *virtu* sahibi olamayacağını daha baştan söyler.

Örneğin, *Barış İzleme Örgütü*’nün [Human Rights Watch] 2008 Dünya Raporu’u, Filipinlerdeki çatışmalar sırasında ABD’li askerlerin çatışmaları körüklediğini, insan haklarını ihlal ettiklerini, bölgede güvensizlik ve korku yarattıklarının bildirdiğini, bugünkü savaşçı profilini anlamak ve bunun Makyavelli’nin bahsettiği savaşçılardan ne kadar uzaklaştığını görmek açısından ele alabiliriz. Filipinler’deki Panama Hastanesinden Başhekim Dr. Silak Lakkian, ABD askerlerinin hastaneyi bir aylığına zorla kapattıklarını; buna sadece Filipin ordusuna karşı kendi güç ve otoritelerini göstermek için başvurduklarını; bunun dışında hastaneyi hiçbir şey için kullanmadıklarını

Barış İzleme Örgütü'ne belirtmiştir. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, *virtu* sahibi olmayan ücretli savaşçıların rekabet, hırs, kontrol, baskı gibi tutumları barış sürecine hâkim olmaya devam etmektedir ve onları birer savaş makinesine dönüştürmektedir (HRW, 2008).

Yine örneğin, şu an ki İngiliz hükümetinin talimatı doğrultusunda *Special Air Service*'in (SAS), Kaddafi'nin askerlerini eğittiği biliniyor. Kaddafi askerlerinin eğitimini üstlenen bu profesyonel birliklerin şimdi aynı güvenlik söylemi ile kendi eğittiği milislere 'sivilleri koruma' söylemi üzerinden saldırması, adeta militarizmin küreselleşen ironisi şeklinde duruyor. Bu ironik tabloyu göz önünde bulunduran birçok yazar gibi, Mark Taylor da, "Libya'ya yönelik askeri müdahaleyi ABD'nin, bölgedeki ekonomik çıkarları" temelinde okuyor. (Taylor, 2011) Bu bağlamda Taylor'un, -ülkedeki rejim değişikliği ABD'nin devrik liderlerle uzun yıllar istikrarla devam etmiş bölgedeki varlığını tehdit edeceğinden- müdahaleyi, "demokrasi ve eşitlik isteyen bir halkın susturulması" şeklinde yorumlaması anlam kazanıyor. Libya'da yaşananların 'özgürlük isteyen bir halk hareketi' yerine değişen güvenlik söylemine paralel 'iç savaş' olarak tanımlanması, tam da ABD ordusunun ülkeye müdahalesini kolaylaştıran kılıfı oluyor. Libya'ya yönelik hava atışları, eylemcileri destekleyen NATO operasyonları ABD'nin hem Afrika'daki olası askeri operasyonları için Libya'da üslerinin bulunması hem de Libya petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde kontrol sağlanması için iyi bir fırsat yaratıyor (Türel, 2011: 28). Ya da Libya'da petrol çıkaran büyük batılı şirketler için daha uyumlu bir yönetimin önünü açıyor (Zunes, 2011).

Bu eleştiriler ve tepkiler karşısında şiddet dışı bir alternatif olarak sunulan BM Libya Destek Misyonu'nun (UNSMIL) programı incelendiğinde bile, ordunun diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde hareket etmesini öngören CAS'ın temel özelliklerinden birinin programı şekillendirdiği dikkat çekiyor. Program, askeri müdahalelerin değişen misyon ve değerler eşliğinde 'şiddet' kullanmadan hem de 'şiddetsiz' çözüm arayış çabalarına nasıl dahil olabildiğinin 'iyi' bir örneğini sunuyor. BM Güvenlik Konseyi'nin 25 Ocak 2012 tarihli 10528 sayılı raporu, "UNSMIL'in taşınabilir hava füzeleri, her türlü patlayıcı madde, silahlar ve cephane depo araştırmasında "yetkili ve uzman" Savunma Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışacağını" ve "şimdiye kadar ortaklaşa yürütülen bu çalışma içinde 5,000 silahın ele geçirildiğini" belirtmektedir. Ayrıca, rapor, "Libya'nın daha fazla uluslararası desteğe ihtiyaç duyduğunu" belirtmiş; 'koordineli çalışma' söylemini kullanmıştır (U.N. Security Council, 2012).

Bütün bunlara ek olarak, ABD'nin dünya silah ticaretinde en büyük orana sahip olması⁸ ya da güvenliğini sağlamaktan sorumlu hissettiği ülkelere bir yandan paradoksal biçimde 'askeri finans' sağlaması, insani yardım, demokrasi götürme operasyonları şiddetin hegemonya tarafından nasıl stratejik olarak araçsallaştırıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin, 2010 yılında ABD, Ürdün'e \$300 milyon, 2011 yılında da Bahreyn'e askeri yardımda bulunmuştur (HRW, 2012). Üstelik bu mali desteğin, Bahreyn Bağımsız Araştırma Komisyonu'nun (BICI), 23 Kasım tarihinde, "Bahreyn'de barış aktivistlerine uygulanan sistematik işkencelerin yaygın ve yoğunluğunu" raporlamasının ardından verilmesi demokratik, uzlaşmacı ve barışçıl çözüm arayışlarına kuşku düşürmektedir (Amnesty International, 2012b). İşte tam da bu noktada, ülkede güvenlikten sorumlu bulunan yabancı askerlerin doğurduğu bir başka tehlike gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü Birleşik Devletler, bu askeri desteği, "Amerikan 5. Deniz Filosunun operasyonları için gönderdiklerini" söylemiş ve bu silahların "sivillere, aktivistlere karşı kullanılmayacağı"nın "garantisini" vermiştir (HRW, 2012). Ancak, Amerika Hükümeti, vermiş olduğu bu muğlâk 'garanti'ye karşın Bahreyn'e gönderilen, satılan mühimmatın gayet net, somut olan listesini ısrarla vermemektedir. Hatta kimi kez, 'güvenlik' söylemleri, bizzat askeri sevkiyatların denetlenmesini engelleyen, bu sevkiyatları bilakis kolaylaştıran gerekçelere dönüşebilmektedir.

Bir süredir Hollanda bayraklı MV Schippersgracht gemisinin izini süren Uluslararası Af Örgütü, 21 Mart tarihinde yaptığı açıklamada Geminin 24 Şubat tarihinde ABD'nin Güney Carolina bölgesinde bulunan ve ülkenin en büyük cephane limanı olan Southport'taki ABD Askeri Okyanus Terminali *Sunny Point*'e (MOTSU) gittiğini tespit ettiğini, buradan şarjör, fünye ve diğer mühimmatların da olduğu bir takım tehlikeli mallarla ayrıldığını ve geminin bir sonraki durağının da Mısır olduğunu bildirmiştir (Amnesty International, 2012b). Uluslararası Af Örgütü Silahlar Denetlensin Kampanyası Direktörü Brian Wood'un, "Bu utanç gemisinin, tehlikeli kargosunu Mısır'da boşaltmasına izin verilmemesi" gerektiği ve "çünkü daha önceki gemilerle gelen silahların Mısırlı güvenlik güçleri tarafından ciddi insan hakları ihlalleri gerçekleştirilmek için kullanıldığı; ancak buna rağmen ABD'nin hiç çekinmeden Mısır'a sürekli silah akışı sağladığı" yönündeki açıklamasının ardından ABD Askeri Deniz Taşımacılığı Komutası, (The Military Sealift Command (MSC)) Örgüt ile temasa geçmiş, geminin askeri teçhizat taşıdığını

⁸SIPRI'nin [Stokholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü] 2011 verilerine göre, dünyanın en büyük silah satıcısı %30'luk oranla ABD'dir. Onu, %23'lük oranla Rusya, %10 ile Almanya, %8 ile Fransa ve %4 ile İngiltere izlemektedir (Stokholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü, 2011).

onaylamış, Mısır'da yükünü indirmeyeceği konusunda ısrarcı olmuştur (Amnesty International, 2012b). Ancak, insan haklarının ya da demokrasinin güvenliği konusunda kendisini en sorumlu aktörlerden biri olarak gösterdiğine tanık olduğumuz ABD, bu kez aynı güvenlik söylemine başvurarak, geminin varış noktası hakkında bilgi veremeyeceğini söylemiş, dahası bu teçhizatın insan hakları ihlallerinin gerçekleştirilme ihtimalinin yüksek olduğu bir ülkeye gönderilmeyeceği konusunda teminat vermeyi de reddetmiştir (Amnesty International, 2012b). Mühimmat listelerinin açıklanmaması ya da bu mühimmatların bugün uğruna çatışmaların meşrulaştırıldığı insan hakları ihlallerine sebep olup olmayacağını denetlenememesi, demokrasi ve güvenlik söylemlerine dayandırılan müdahalelerin arka bahçesini sorgulatan durumlardır. Öyleyse tüm bu örneklerden yola çıkarak, insanlığın 'ortak yararı' olarak bugün Makyavelli'deki *virtu* kavramının yerini alan 'demokrasi' ya da 'evrensel değerler' küresel şiddete eşlik etmektedir diyebiliriz. Başka bir anlatımla, egemen kendi 'demokrasi' yasasını diğerlerine şiddet yoluyla dayatmaktadır.

'Demokrasi ve özgürlüğe geçiş' için alındığı iddia edilen bu yardım kararları, kanımızca, piyasa ekonomisinin yeni 'egemenlerinin' Ortadoğu'daki çıkarlarını 'sağlama almaktan' öteye geçememektedir. Keza, 26-27 Mayıs tarihlerinde Fransa'da yapılan G-8 Zirvesinden Mısır ve Tunus'a yönelik çıkan 20 milyar dolarlık yardım kararı bu durumu kuvvetlendiriyor. Zirvede IMF'nin (International Monetary Fund), sunduğu rapora göre, yüksek işsizlik oranının azaltılması için ekonomik büyüme ihtiyacı olan Mısır'da ek yatırımlar ve üretkenliğin artırılması gerekiyor. Raporun devamında ise şöyle deniyor:

(Bunun için) kamu sektöründe bazı yatırımlar gerekse de, örneğin az gelişmiş kırsal kesimdeki altyapı ve hizmet olanaklarını artırmak için dış yatırım destekli özel sektör kritik bir rol oynayacaktır. Bundan dolayı hükümet özel sektörün gelişmesini destekleyecek politikalar geliştirmelidir (IMF, 2011).

Bu vurgu, uluslararası finans kuruluşlarının yapacağı yardımların ve verilecek kredilerin, görünürde 'istihdam artırıcı', 'altyapı hizmetlerini genişletici' hedeflerinin olduğu iddia edilse de aslında Mübarek döneminde başlatılan özelleştirme, yabancı sermayenin önündeki yatırımları kaldırma gibi klasik neoliberal politikalara hız kazandırdığı savlarını öne çıkarıyor (Sharp, 2012). Koruma sorumluluğu gölgesinde yürüyen bu durum bir yandan müdahale edilen ülkelerdeki güç, kaynak, otorite dağılımını şekillendirmekte ve böylece de kazanan ve kaybedenleri belirleyebilmektedir (Kennedy, 2004: 130). Diğer yandan ise ABD gibi BM üyesi güçlü devletlerin uluslararası toplumu yönetme sorumluluğuna güç kazandıracaktır (Orford, 2011: 45).

Nitekim bu finansal destekten en büyük payı alan kuşkusuz Mısır'dır. Çünkü Mısır, Mübarek rejiminin 1979'dan beri aldığı yaklaşık 2 milyar dolarlık dış yardımın 1.3 milyar dolar gibi ciddi bir kısmını askeriye için kullanmaktadır (Sharp, 2012: 2). Öyleyse tam da dikkat çekmek istediğimiz gibi, Mısır'da askerlerden oluşacak yeni bir elit sınıfın gittikçe güçlenmesi ve (devrime ruhunu veren demokrasi, özgürlük, şeffaf yönetim özleminin, mücadelesinin aksine) ekonomik olarak 'güç'lenen bir kurumun otoriter rejiminin de Mısır'da hâkim olması muhtemeldir; bu erkin doğrudan askeri yönetim biçiminde zuhur edeceği de düşünülmemelidir. Çünkü ordunun uzun yıllar ve hatta devrim süresince bölgede ciddi finansla desteklenmesinin etkisi devrim sonrası yaşanan siyasal, kurumsal boşlukta kendini göstermiştir.

Uluslararası Af Örgütü raporlarına göre, 11 Aralık 2011 ile 5 Şubat 2012 arasında Savunma Bakanlığı, Silahlanma Müdürlüğü'nün Mısır Tedarik Ofisi (EPO), *American President Lines Maritime Limited*'in işletmecisi olduğu ABD bayraklı yedi kargo gemisiyle sağlanan ve değeri en az 35 milyon dolar olan askeri ve çift kullanımlı 349 ton askeri teçhizat sevkiyatı gerçekleştirmiştir. Raporla göre, bu süre zarfında, aralarında ordunun da bulunduğu Mısırlı güvenlik güçleri, protestoculara yönelik -öldürücü şiddette de olmak üzere- aşırı güç kullanmış, son beş ay içinde güvenlik güçleri yüzden fazla kişinin ölümüne yol açarken binlercesini de yaralamıştır (Amnesty International, 2012a). Bu gerçekle geriye dönük bir okuma yaptığımızda, uzun geçmişe sahip bu mali destek şayet demokratik, eşitlik talebi olan kuruluşlara, STK'lara aktarılmış olsaydı, Mısır'da bugün daha farklı bir tabloyu izleyeceğimizi düşündürüyor. Ve hiç kuşkusuz böyle bir müdahale, demokrasinin, özgürlüğün desteklenmesi söylemine askeri operasyonlardan daha çok uyuyor. Ancak ortaya çıkan tablo bize, özellikle ABD'nin demokratikleşme ve militarizm arasında kurduğu bağın; demokratikleşme ile sivilleşme arasında kurduğu bağdan daha kuvvetli olduğunu gösteriyor.

Bütün bunlara ek, orduya verilen mali desteğin şartları, geçerlilik kriterleri, ihlal sonuçları, zaten ciddi kayıpların yaşandığı bu bölgeleri 'yeni çatışma tehditleri' altında bırakabilmektedir. Son dönemde ABD-Mısır arasında Kongre tarafından 17 Mart 2011 tarihinde onaylanan 1.3 milyar dolarlık askeri yardım etrafında dönen gerginlik, karşılıklı bir güç gösterisine dönüşmüştür. Geçtiğimiz aylarda Mısır askeri polisininin, başta ABD olmak üzere batı ülkelerinin doğrudan veya dolaylı finansal destek sağladığı 17 STK'ye yaptığı baskın ve 16'sı ABD'li olmak üzere toplam 43 sivil toplum kuruluşu çalışanını tutuklaması sonucu ABD, Mısır'a yapılacak askeri ve ekonomik yardımın kesilebileceği uyarısında bulunmuştu (The New York Times, 2012). Mısır parlamentosu bu uyarıya, Amerikan yardımının kesilmesi

halinde İsrail ile olan sınırlarının güvenliği açısından son derece önemli olan Camp David Anlaşması'nı⁹ iptal etme tehdidi ile cevap vermiş, Parlamento Dışişleri Komitesi Başkanı Dr. İsam El-Uryan “Mısır halkının Amerika'nın lehine sanılan bu yardımı aleyhine çevirmeye gücü yeter. Böylece hem Amerika hem de İsrail'e karşı bir silah olur” demiştir (Timeturk, 2012). Tarafların tehdit içeren bu açıklamaları, sivillerin güvenliğini karanlık bir noktaya iterken, Mısır'ın kuvvetlenen ordusuna duyduğu güvenin bu tehditlerdeki payı da atlanmamalıdır. Bu olay, Enloe'nun, güvenlik kurumları en büyük mali kaynağı aldığı sürece, siyasetten de en nihayetinde “güce başvurmayı” içeren kararların çıkacağı iddiasını anımsatır (Enloe, 2007: 138). Kaldı ki, ABD, Mısır'ın verdiği bu gözdağının ardından geri adım atmış, bu mali desteğin en önemli şartlarından biri olan ‘demokrasi sağlama’ koşulunu kaldırmıştır. Dahası, ‘evrensel değerler’ adına ikilem taşıyan bu hamle yine aynı söyleme sarılarak kamuoyuna sunulmuş, “Mısır demokratikleşme sürecini tamamlamadığı için, özgürlük mücadelesindeki halka desteğin devam edeceği” belirtilmiştir (The New York Times, 2012). Oysa mali desteğin yaklaşık dörtte üçünün STK'lere değil, orduya gittiği bütün çıplaklığıyla ortadadır. Mısır'a yardımları koşula bağlayan düzenlemenin hazırlayıcısı Demokrat senatör Patrick Leahy'in belirttiği gibi, bu durum “temel özgürlükleri savunan bir Mısır ordusu yerine, demokrasi için çalışanları tutuklayan bir ordunun desteklenmesi anlamına gelir” (Dünya Bülteni, 2012). Bu da ABD'nin ‘demokrasi yerleştirme’ misyonuna makale boyunca iddia ettiğimiz üzere ciddi bir çelişki düşürür.

Sonuç olarak, Mübarek rejiminin çöküşünden sonra Mısır'ın en örgütlü siyasal gücü haline gelen Müslüman Kardeşler gibi Tahrir Meydanı'ndaki eylemlere geç katılan, Komuta Konseyine övücü beyanlarda bulunan bir parti ile rejimin İslamileşmesinden yana olan Mısır ordusunun desteklenmesi (Amin, 2011), ABD tarafından formüle edilen küresel düzeni ‘koruma’ endişesinin bölgedeki özgürlük talepleri ve insan haklarını ‘koruma’ yükümlülüğünden önce geldiğini gösterir. Amerikan hegemonyasına engel olmayacak bölgesel siyasal rejimler yaratmak müdahalelerin rotasını esas belirleyendir (Anderson, 2011). İçinde kadınların ve azınlıkların kaybedenler olarak yer alacağı böyle bir yönetimin demokratik müdahale ile ilgisi olmadığı ise aşikardır (Amin, 2011).

⁹Mısır devlet başkanı Enver Sedat ile İsrail başbakanı arasında, 12 gün süren gizli pazarlıkların ardından Camp David'de 17 Eylül 1978'de imzalanan ve ABD başkanı Jimmy Carter gözetiminde gerçekleşen bir sözleşmedir. Sözleşme, altı ay sonra (26 Mart 1979) imzalanacak olan barış antlaşmasının temelini oluşturuyordu (Meir, 2011).

Nitekim, Arap Baharı sonrasında özellikle Mısır'da yapılan seçimler de, büyük oranda sonucu bilinen, hegemonya ile yerelde güçlenen İslami hareketler arası bir güç sınamasına dönüşmüştür. Mübarek sonrasında Mısır'da 15.000 kişinin askeri mahkemelerce cezalandırılması, binlerce göstericinin öldürülmesi Bahar'ı sürükleyen sokağı zayıflatmıştır (Bozarlan, 2012: 31). Nitekim, Devrime Devam partisi yüzde 3,5 oy alırken, Müslüman Kardeşler Örgütü'nün kurduğu Hürriyet ve Adalet Partisi'nin aldığı yüzde 52 oy kimseyi şaşırtmamıştır. Demokrasi yoluyla, halka toplumun yasasını kurduğu sanısı yaratılarak, seçimler demokrasinin tek koşulu haline getirilmektedir. Seçimler iktidarın sürdürülebilir kılınmasına yönelik bir tehdit değildir. Aksine, "iktidarı elinde bulunduran yöneticiler, basit bir entegrasyon ve yenilenme tekniğine indirgedikleri seçimleri hegemonyalarını siyasal alanda (yeniden) meşrulaştırmanın (bir) yolu olarak görmektedirler" (Bozarlan, 2012: 106-107). Kısacası, Makyavelli'de ele alınan toplumun yasasını kuranlar onu korur mantığına paralel olarak, bugün, demokratikleşme 'idealinin' beslediği seçimler aracılığıyla topluma kendi yasasını oluşturuyormuş hissi verilmektedir. Bu nedenle de şiddet/militarizm ve demokratikleşme stratejik bir birliktelikle hegemonyanın gücünün tesisinde işlevsellik kazanmaktadır.

Bahar'ın Zorlu Durağı: Suriye

İç ve dış siyasi faktörlerin karşılıklı etkileşimi ve küresel gelişmeleri koşullama etkisinin giderek ön plana çıktığı en çarpıcı ve sancılı örneklerden biri de Suriye'dir. Suriye, küresel ve bölgesel güçlerin, yeni dengelerin oluşması sürecinde kazançlı çıkmak için birbirleriyle kıyasıya yarıştığı ve politika stratejilerinin artık sadece iç dinamiklerle ya da dış etkenlerle oluşturulamayacağını bir kez daha gösteren bir bölge haline gelmiştir.

İnsan haklarının ağır şekilde ihlal edildiği durumlarda, -Suriye bunun en güncel örneğidir- 'koruma yükümlülüğü'ne nelerin hukuki dayanak sağladığı ya da tam tersi hangi meşru gerekçelerle 'insani müdahale'den feragat edildiği, veto yetkisine sahip olan BM devletlerinin çıkarlarına göre biçimlenmektedir (Arsava, 2007: 11). Ayrıca ne yazık ki bugün sistematik hak ihlallerinin yaşandığı Suriye'ye 'insani müdahale' söylemi, ABD ve Rusya'nın bu oyundaki güç pozisyonlarının 'güzellemesi' olmanın ötesine geçememektedir. Sonuçta 'demokrasi'nin yayılmasına katkı sağlayacak yeterlilikte bir *virtu*'ya sahip oldukları savı, iki hegemonik gücün bölgedeki farklı stratejik çıkarlarının ortak iddiası oluyor. Sözde Suriye halkının özgürlüğünün altını çizen bu söylemler, Makyavelli'nin Romalılar'ın gittikleri yerlerdeki halkın bilhassa özgürlüklerinin korunmasına yönelik özenlerinin, kendi hukuklarının yayılmasında ne kadar etkili olduğu tespitini anımsatıyor. Ve bir ülkeyi ele geçirmek için önce o ülke halkını kendisinden yana çekerek bir zamanlar

Romalıları hükümdar yapan bu taktik bugünün de imparatorlarını belirlemeye devam ediyor.

Barışçıl müdahale konusunda ısrarlı yaklaşımın sorunlu örneğini süreç boyunca askeri müdahaleye karşı duran Rusya'nın tavrında görmek de mümkündür. 2011 yılını Şubat ayında Dera kentinde başlayan ayaklanmalara Rusya'nın yaklaşımı, diplomatik çözüm bulunması ve dış müdahalenin mümkün olduğunca engellenmesi yönünde olmuştur. Bu sebeple halk ayaklanmalarını ülkelerin iç politika meselesi olarak gören Rusya, askeri müdahale öngörmeyen Suriye konulu her çeşit kararı desteklemeye hazır olduğunu belirtmiştir. NATO'nun bölgede aktif olarak bulunmasından endişelenen, bu anlamda barışçıl çözüm ve diyalogdan yana politika izlenmesinin ve dış müdahalenin uzak olması gerektiğinin altını çizen Rusya'nın 'barışçıl' çözümlerle kastettiği, ABD ve müttefiklerinin bölgeye yeni müdahalelerde bulunmamasıdır. Yoksa bunun gerçek bir güvenlik ve çatışmalara nihai bir çözüm arayışı anlamına gelmediği açıktır.

Çünkü 2010 yılında Rusya'nın Suriye ile imzalanan silah ticareti anlaşmalarının 15 milyar dolara ulaşması 'kimin güvenliği', 'ne için güvenlik' sorularına kapı aralar (Kayrak, 2011). Keza, Ağustos ayında ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın silah satmama çağrısına rağmen, Rusya Devlet Silah Şirketi "Rosoboronexport"un müdürü Anatoliy İsaykin'in Suriye'ye sevkiyatın süreceği yönündeki açıklaması Kasım ayı sonunda Suriye kıyılarına askeri gemiler gönderme kararı alması ve Esad rejimiyle yapılan anlaşma kapsamında olası bir saldırı karşısında Suriye'nin tüm kıyılarını koruyabileceği iddia edilen seston hızlı füzelerini Suriye'ye göndermesi (Kayrak, 2011), barışçıl çözüm ve diyalog çabalarının altını oyan hamlelerdir ve karşı çıktığı durumun aksine Rusya'nın, dış müdahalede en etkin aktörlerden biri olduğu kesindir.

Öte yandan ABD'nin hedefinin de –tutum olarak ayrılrsa da- Rusya'dan çok farklı olduğu söylenemez. Sadece Suriye'de bu süreçte devreye giren Arap Birliği, emperyalist suçlamalarla karşı karşıya kalmaktan çekinen ABD ve Avrupalı ülkelerin doğrudan müdahaleci aktörler olarak öne çıkmalarını engellemiştir. Irak ve Afganistan'da uyguladığı stratejiden sonra ciddi prestij kaybı yaşayan ABD'nin 'temkinli' bir siyaset izlediği açık. Ancak bu 'temkin' maddi ve siyasi olarak daha fazla kayıp yaşamak istemeyen ABD'nin, 'askeri müdahaleyi' en 'uygun' zamanda kullanma adına bölgesel şartları 'yaratması' anlamına da gelebilir. Arap Birliği'nin Gözlemci Heyet Raporu, BM Raporları ve *Suriye Dostları Zirvesi Bildirge* kararlarının çelişkilerle dolu içerikleri bu ihtimali kuvvetlendirmiştir.

Bölgede Çin-Rusya ittifakına karşı Arap Birliği-ABD ittifakı kuvvetlenmektedir. Birleşmiş Milletler'in Esad rejiminin muhaliflere yönelik kullandığı aşırı güç sonucu Suriye'de ölü sayısının 3500'i¹⁰ bulunduğu açıklamasının ardından acil olarak toplanan Arap Birliği, 12 Kasım'da Suriye'nin Arap Birliği üyeliğini askıya alan tarihi kararını almış ancak tırmanmasından endişe edilen iç savaş ihtimali üzerine, Suriye ile Arap Birliği arasında Arap gözlemcilerin Suriye'de görev yapmalarına izin veren bir protokol Irak'ın arabuluculuğunda 19 Aralık 2011 tarihinde Kahire'de imzalanmıştır (SETA, 2012: 9). Şam'a giden 60 kişilik Arap Birliği gözlemci heyeti, Şam, Humus, Dera ve Hama gibi çatışmaların yoğun olduğu kentlerde yalnızca Esad rejimi tarafından tayin edilen noktalarda temaslara geçmiş, rejimin izin verdiği ölçüde gerek rejim taraftarlarıyla gerekse muhaliflerle görüşmelerde bulunmuşlardır. Ancak gözlemci heyetinin başındaki General El-Debi'nin açıklamaları "*Suriye'de olup bitene ilişkin var olan kafa karışıklığını azaltmaktan ziyade daha da artırmıştır*" (SETA, 2012: 10). Esad rejiminin baskısını ortaya çıkarması amaçlanan heyetin Mustafa el- Dabi başkanlığında hazırlanan raporu, muhaliflerin raporlarının aksine, çatışmalarda *Özgür Suriye Ordusu* ve başka muhalif güçlerin sivillere yönelik şiddetlerini yoğunlaştırdığını, Humus, İdlib ve Hama'ya saldırılar düzenlediklerini, ordunun tanklarla geri çekildiğini belirtmiştir (SETA, 2012). Gözlemin mahiyeti açısından kuşku uyandıran bu rapor, Arap Birliği –ABD planına yönelik eleştirileri yoğunlaştırmış, Arap Birliği ise bu eleştirilere, heyetin bir hatası olmuş olabileceği şeklinde oldukça 'yetersiz' bir yanıt vermiştir (SETA, 2012: 11).

Elbette bu raporu, Suriye rejiminin uyguladığı işkence ve şiddeti kamufler etmeye çalışan bir araç şeklindeki yorumlamalar da haklılık kazanabilir ancak, bu süreçte ABD'nin bu sorunlu politikayı uyguladığı uzun geçmişin akıldan çıkarılmaması gerektiğini düşünüyoruz. Örneğin, 1986-87 yıllarında Çad'daki iç savaşta çatışan iki ayrı askeri güçten FAB'ı Libya desteklediği için, Libya'nın bölgede geniş kontrol elde edeceğinden

¹⁰Suriyeli muhalif kaynaklara ait "Suriye Devrim Şehitleri Veritabanı"na (SRMD) göre, bugün, Esad yönetiminin muhaliflere karşı düzenlenen askeri operasyonlarında hayatını kaybedenlerin sayısı 1452'si çocuk olmak üzere 19 bini aşmıştır. Askeri operasyonlarda 19 bin 29 kişiden, 6 bin 870'i Humus'ta, 3 bin 147'si İdlib'te, 2 bin 113'ü Hama'da, bin 933'ü Dera'da, 2 bin 201'i Şam'ın banliyölerinde, 968'i Deyr Ez Zor'da, 778'i Halep'te, 409'u Şam'da, 387'si Lazkiye'de, 70'i Tartus'ta, 61'i Rakka'da, 64'ü Haseke'de, 19'u Kuneytra'da ve 9'u da Suveyda'da hayatını kaybetti. Gösterilerde, gözaltında ve çatışmalarda hayatını kaybedenlerin 17 bin 557'sini siviller, bin 472'sini ise ordudan ayrılan askerler oluşturuyor (Dünya Bülteni, 2012).

endişelenerek, diğer güç, FAP'ı desteklemiş, 30 milyon dolar mali yardım ile çatışmaları körüklemiş, yabancı devletlerin silah ve askeri bütçe destekli yardımları iki kuvvet arasındaki gerilimi arttırmış, daha çok silahlara sahip olan taraf, gücünü göstermenin aracı olarak şiddeti yoğunlaştırmıştır (Reyna, 2003: 279-291).

Kaldı ki Rapor'un resmi olarak yayınlanmaması, çeşitli gazete ve dergilere sızması sonucu öğrenilmesi, ülkede bir iç savaş yaratılarak bölgede uluslararası aktörlerin askeri müdahalesinden başka seçenek bırakılmamaya çalışıldığı endişesini de yükseltir. Hatta 16 Şubat 2012 tarihinde Kongreye sunulan BM Raporu'nun da, "*şiddet eylemlerini arttıran muhalif güçlerden*" bahsettiğini düşünürsek (Zanotti, 2012: 20-22) ya da 70'ten fazla ülkenin Tunus'un ardından ikinci olarak 1 Nisan 2012'de İstanbul'da bir araya geldiği *Suriye Halkının Dostları Grubu Konferansı*'ndan çıkan kararları göz önünde bulundurursak, iç savaş ihtimalinin varsayım olmaktan öteye geçtiğini söyleyebiliriz. Bildirinin 13. maddesi "*Suriye rejiminin silahlara erişiminin engellenmesi*"ne öncelik verirken, Hür Suriye Ordusu'nu desteklemek üzerine bir fon kurma kararının alınması, Suriyeli muhaliflere 100 milyon dolar ödeme ve muhaliflerle diyalogun sürekliliğini sağlayacak iletişim teçhizatlarının sağlanması yönünde adımlar atılması, diplomasi yolunun zayıfladığına ve iç savaş dinamiklerinin körüklendiğine işaret ediyor (Zanotti, 2012: 20-22). Bu tablo, çatışma bölgelerinde insan hakları ihlallerinin tespiti için bulunan bağımsız raportörlerin ve anlaşma şartlarının uygulanmasını denetleyen tarafsız gözlemcilerin raporlarının, 'demokrasi'nin yayılmasına katkıdan öte, çoğunlukla küresel 'egemen'lerin 'askeri müdahaleleri'ne meşruluk sağladığı gerçeğini belirginleştiriyor.

Bugün Suriye'de de nihai amaç, etnik, dini mezhepsel bölünmeler yaratarak 'insani müdahaleye' gerekçe hazırlamaktır (Chossudovsky, 2011). Bu tarz bir müdahale ise, Arap halkının isyanın dinamiği olan demokrasi ve özgürlük taleplerinin aksine, var olan muhalif farklı siyasi blokların ya da piyasa ekonomisi ve neoliberal düzenle ciddi bir karşıtlıkları olmayan hareketlerin desteklenmesi anlamına gelebilir. Kendi hegemonik çıkarları doğrultusunda bölgedeki jeopolitik dinamikleri göz önünde bulunduran küresel güçler, Arap halkına yardımcı olmanın ötesine gidecek yönlendirmelerle demokratik gelişmenin önünü tıkayabilirler. Ekonomik çıkar hesaplarına kolaylık sağlayacak siyasal bir atmosfer yaratıp, kendi 'düzenlerine' engel olmayacak politik grupların güç kazanmasını sağlayarak, 'demokratik' gibi görünen seçimlerin sonucu yine, Mısır'da olduğu gibi çok önceden çizilmeye çalışılıyor olabilir.

Sonuç

Sivilleşmeden, uzlaşmadan, barış elçilerinden/misyonlarından sıkça bahsedildiği günümüzde siyaset ve şiddet ilişkisine yeniden bakmak, bu ilişkiyi yeniden gözden geçirme ihtiyacını duyduk. Ortadoğu’da kimilerince ‘bahar’ kimilerince de ‘devrim’ olarak adlandırılan daha fazla özgürlük ve daha fazla demokratikleşme idealiyle ortaya çıkan isyan dalgası ve bu sürece müdahil olan hegemonik güçlerin tavrı bizi bu ilişkinin analizine yöneltti. Zira, savaşız çözüm arayışlarının, şiddet kullanma yetkisi olan örgütlerce/birimlerce yürütülmesi ve özgürlük, eşitlik taleplerinin esmeye başladığı ülkelere başta ABD’nin askeri harcamalar için sağladığı finansal kaynak; bize üretilen diskur ile yapılagelen siyaset arasında derin bir boşluk olduğu izlenimi verdi. Söz ettiğimiz boşluğu doldurmak, bizim için ancak siyaset ve şiddet arasındaki ilişkiyi çözümlenmekle aşılabilirdi.

Bu çerçevede şiddet ve siyaset ilişkisini ilk irdeleyen isimlerden ve bir klasik olan Makyavelli’nin *virtu* kavramından başlayarak, günümüzde savaş şiddet ilişkisinin ne tür farklılıklar ve süreklilikler içerdiğini tartışmaya çalıştık. Tüm bu değerlendirmemiz sonucunda en önemli sürekliliğin iktidarın kendisini meşru kıldığı ‘yasa’sını daima şiddet ile birlikte tesis etmesi olduğunu gördük. Meseleye iktidarın kendisini/şiddetini nasıl meşrulaştırdığı üzerinden baktığımız için, şiddet ve siyaset ilişkisini, sömürülen/ezilen kişinin benliğine yeniden kavuşabilmesinin aracı olarak gören Fanon’a değil de; toplumu/toplulukları bir beden olarak hareket ettiren ‘kurucu’ bir unsur olarak ele alan Makyavelli, Clastres, Schmitt, İbn-u Haldun ve Clausewitz gibi düşünürlere başvurarak açıkladık. Değerlendirmemiz neticesinde, Makyavelli’nin *virtu* üzerinden kurduğu toplumun ortak yasasının, bugün ‘demokrasi’ ile yer değiştirildiği ve egemenin şiddetinin günümüzde ‘demokrasi’ üzerinden meşrulaştırıldığı sonucuna vardık. Günümüzde Ortadoğu’da yaşananları da bu çerçevede yorumladık.

Sonuç olarak, küreselleşme neticesinde güvenliği sağlanacak mekânın sınırlarının belirsizleşmesi, aynı mekânı paylaşan toplumlara, bu mekânın korunmasında onları biraraya getirecek yeni ve ortak idealler/normlar dayatmıştır. Yeni mekân ise serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu tüm alanlar olarak tanımlanmış, piyasa üzerinden türdeş toplumun ortak yasası demokrasi olarak ortaya çıkmıştır. Ve bu mekânda hegemon olabilen ekonomik güç, tüm kürede demokrasinin ‘nasıl’ uygulanacağına karar vermekte, bunu gerçekleştirmek için de şiddeti kullanmayı meşru bulmaktadır. Bu piyasa ekonomisinde sadece askeri güç değil, para da bir şiddet aracı olarak kullanılmıştır. Günümüzde şiddeti kullanan tarafın satın alabildiği teknoloji ile cephedeki askerin kullandığı silahın gücü doğru orantılıdır. Bugün cepheye savaşan silahların ya da Makyavel’in vurguladığı *virtu* sahibi komutanın gücü

değil, bu silahların arkasındaki teknolojiyi sağlayan paranın gücü önemlidir. Hatta Engels'in de söylediği gibi savaşları kazanabilmek için artık iyi komutanlara değil, iyi mühendislere ihtiyaç duyulmaktadır (Engels, 1996: 177).

Özetle, Makyavelli'nin savaş-şiddet ve siyaset arasında kurduğu ilişki ve bu ilişki içinde *virtu*'ya yaptığı gönderme bu kurumların yapısındaki değişikliğe rağmen aralarındaki ilişki bağlamında birebir devam etmektedir. Bu noktada küreselleşmeye içkin bireyselleşme ya da bütünselleşme arasındaki gerilim yeni bir *virtu* ile, demokrasi ile aşılmaya çalışılmaktadır. Herkesin birey olarak hareket ettiği toplumu/toplumları bir bütün olarak hareket ettirebilmenin, bu enerjiyi sağlayabilmenin tek yolu da demokrasi idealini Makyavelli'nin *virtu*'su ile ikame etmek ile mümkün olmuştur. Böylece iktidar demokrasi yoluyla gücünü yeniden halka dayandırarak, kendisini yeniden üretmiştir. Bugün Ortadoğu'da ortaya çıkan ayaklanmalara yönelik hegemonik güçlerin tutumunu da tüm bunları göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir

Kaynakça

- Akay, Ali (1996), "Şiddetin Bağlamından Çıkmak Üzere", *Cogito*, Cilt.6, No.7, 432-437.
- Amin, Samir (2011), "Whither the Arab Spring?", <http://www.paltelegraph.com/opinions/views/9445> (21-07-2012).
- Anderson, Perry (2011), "On the Concatenation in the Arab World", *New Left Review*, No.68, Mart-Nisan.
- Arendt, Hannah (1997), *Şiddet Üzerine*, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Arsava, Füsun (2007), "BM Güvenlik Konseyi'nin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyi'nin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt.4, No.13, 1-16.
- Benjamin, Walter (2006), "Şiddetin Eleştirisi", Dellaloğlu, Besim (der.), *Benjamin* içinde, (İstanbul: Say Yayınları): 101-124.
- Benner, Erica (2009), *Machiavelli's Ethics*, (USA: Princeton University Press).
- Bozarıslan, Hamit (2012), *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi: Arap İsyanlarından Önce ve Sonra*, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Chesterman, Simon (2011), "Leading From Behind: The Responsibility To Protect, The Obama Doctrine and Humanitarian Intervention after Libya", *Ethics & International Affairs*, Cilt.25, No. 3, 279-285.

- Chossudovsky, Michel (2011), "Suriye'deki Protesto Hareketlerinin Arkasında Kimler Var? ABD-NATO'nun İnsani Müdahalesi İçin Bahane İmalatı", www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=24591 (12-07-2012).
- Clastres, Pierre (1992), "Şiddetin Arkeolojisi", *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu* içinde, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları): 172-206.
- Clausewitz, Carl Von (1975), *Savaş Üzerine*, (İstanbul: May Yayınları).
- Çelebi, Aykut (2004), "Kamusal Alan ve Sivil Toplum: Siyasal Bir Değerlendirme", Özbek, Meral (der.), *Kamusal Alan* içinde, (İstanbul: Hil Yayınları): 237-284.
- Engels, Friedrich (1996), "Tarihte Şiddetin Rolü", *Cogito*, Cilt.6, No.7, 169-184.
- Enloe, Cynthia (2007), *Globalization and Militarism*, (UK: Rowman & Littlefield Publishers).
- Hilal, Leila (2012), "Charting Transitions in the Middle East: Lessons Learned from Tunisia and Egypt", *Insight Turkey*, Cilt.14, No.2, 1-12.
- Hörnqvist, Mikael (2010), "Machiavelli's Military Project and the Art of War", *Machiavelli*, Najemy, John M. (edit.), (U.K: Cambridge).
- Kayrak, Sedide (2011), "Rusya'nın Arap Baharına Bakışı", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1981:rusyanin-arap-baharina-bakisi&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136 (11.01.2012).
- Lemke, Thomas (2011), *Biopolitics: An Advanced Introduction*, (New York : New York University Press).
- Ledeen, Michael A. (1999), *Machiavelli on Modern Leadership: Why Machiavelli's Iron Rules are as Timely and Important Today as Five Centuries Ago*, (New York: Truman Talley Books).
- Machiavelli, Niccolo (1994), *Hükümdar*, (İstanbul: Sosyal Yayınlar).
- Machiavelli, Niccolo (1999a), *The Discourses*, (London: Routledge).
- Machiavelli, Niccolo (1999b), *Savaş Sanatı*, (İstanbul: Özne Yayıncılık).
- Mansfield, Harvey C. (1998), *Machiavelli's Virtue*, (U.S.A: Chicago Press).
- McCormick, John P. (2011), *Machiavellian Democracy*, (U.K: Cambridge University Press).
- Meir, Alon-Ben (2011), "Mısır ve İsrail Olasılıklar Dünyası İçinde", <http://www.alonben-meir.com/article/turkish-egypt-and-israel-within-the-realm-of-possibilities/?lang=tr> (13-07-2012).
- Moskos, Charlers C. (2000), *The Post Modern Military*, (New York: Oxford University Press).
- Orford, Anne (2011), *International Authority and The Responsibility to Protect*, (Cambridge: University Press)

- Pollack, Kenneth M. (2011), "America's Second Chance and the Arab Spring", http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/12/05/americas_second_chance (09-06-2012).
- Prince, Rob (2011), "US Middle East Policy: See No Evil, Hear No Evil, Speak No Evil, Just Act Suprised", <http://www.opendemocracy.net/rob-prince/us-middle-east-policy-see-no-evil-hear-no-evil-speak-no-evil%E2%80%A6-just-act-surprised> (23.02.2012).
- Raporne, Christopher R., McDaniel R Reuben ve Ruth A. Anderson (2008), "Where Military Profession Meets Complexity Science", *Armed Forces&Society*, Cilt. 34, No.3, 433-451.
- Reyna, Steve (2003), "Imagining Monsters, A Structural History of Warfare in Chad 1968-1990", Friedman, J. (der.), *Globalization, the State and Violence* içinde, (New York: Altamira Press).
- Sarıca, Murat (1973), *100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayıncılık).
- Schmitt, Carl (2006), *Siyasal Kavramı*, (İstanbul :Metis Yayınları).
- Sharp, Jeremy M. (2012), "Egypt: Transition Under Military Rule", *CRS Report for Congress*, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf> (21-06-2012).
- Taylor, Mark (2011), "Libya's Challenges: Democracy Under Gun", <http://www.opendemocracy.net/mark-taylor/libyas-challenge-democracy-under-gun> (11.02.2012).
- Toynbee, Arnold J. (1989) *Militarizmin Kökenleri*, (İstanbul: A Yayınları).
- Tuygan, Ali (2011), "Arap Baharı ve Libya Örneği", *Mülkiye Dergisi*, Cilt.XXXV, Güz, 151-162.
- Türel, Oktar (2011), "2011 Yazında Orta Doğu'yu Düşünürken", *Mülkiye Dergisi*, Cilt.XXXV, Güz, 9-60.
- Uzgel, İlhan (2001), "Finishing the Unfinished Revolution: Return of Yugoslavia to Europe," *Perceptions*, Mart-Mayıs, 151-165.
- Zanotti, Jim (2012), "Turkey:Background and U.S. Relations", *CRS Report for Congress*, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/R41368.pdf> (21- 07-2012).
- Zunes, Stephen (2011), "Lessons and False Lessons From Libya", <http://www.tikkun.org/nextgen/stephen-zunes-on-lessons-from-the-libyan-revolution> (23-07-2012).

İnternet Adresleri

- Americagov Archive(2009), <http://www.america.gov/st/peacesecenglish/2009/June/20090604140601FJreffahcS0.6000788.html> (17-07-2012).
- Amnesty International (2012a), <http://www.amnesty.org/en/news/libya-out-control-militias-commit-widespread-abuses-year-uprising-> (17-05-2012).

Amnesty International (2012b), <http://www.amnesty.org/en/news/halt-ships-shame-usa-carrying-weapons-egypt-> (15-06-2012).

Dünya Bülteni (2012), <http://www.dunyabulteni.net> (11-07-2012).

Human Rights Watch (2008), "World Report 2008", http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/wr2k8_web.pdf (17.08.2010).

Human Rights Watch (2010), "World Report 2010", <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/wr2010.pdf> (07.11.2012).

Human Rights Watch (2012), "US: Wrong Time for Bahrain Arms Deal", <http://www.hrw.org/news/2012/02/08/us-wrong-time-bahrain-arms-deal> (15.02.2012) .

Human Rights Watch (2012), "World Report 2012", <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/wr2012.pdf> (21.02.2012).

International Monetary Fund (2011), <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2011/new052711a.htm> (17-05-2012).

NATO (2010), <http://www.nato.int/docu/update/2010/06/report> (21-04-2012).

Security Council (2012), "Libyan Interim Authorities Need Space to Address 'Internal Priorities', Secretary-General's Special Representative Tells Security Council", <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10528.doc.htm> (24-07-2012).

SETA (2012), "Arap Birliğinin Suriye Politikası", Müge Küçükkeleş (haz.), <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=110175&q=arap-birligi-nin-suriye-politikasi>. (07-07-2012).

Stokholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (2011), <http://www.sipri.org/yearbook/2011/05>. (12-07-2012).

The New York Times (2012), <http://www.nytimes.com/usa-military-aid-to-egypt-to-resume> (15-03-2012).

Timetürk (2012), <http://www.timeturk.com/tr/2012/02/13/misir-dan-abd-ye-tehdit.html> (15-04-2012).